

ప్రచురణ-౨

ద్విపద వాఙ్మయము

డా. శ్రీమతి పి. యశోదారెడ్డి
రీడర్, ఆంధ్రశాఖ, మహిళాకళాశాల
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము

ళా స్రవంతి
సాంస్కృతిక సంస్థ
మ్యా నల్లకుంట, హైదరాబాదు-44.

నివేదన

ఆంధ్రభాషా సాహిత్యములను ఆరాధింపవలెనని అభిలాషపడిన కొందఱు యువకుల సంకల్పమునకు ఫలముగా 1971 సెప్టెంబర్ 5వ తేదీన "కళా స్రవంతి" అనే సంస్థ అవతరించినది.

సాహిత్య సాంస్కృతిక రంగములందు ఆంధ్రజాతి తక్కిన భారతీయ జాతులలో పెక్కింటికంటెను గణనీయమైన అభివృద్ధిని, అభ్యుదయమును సాధించియున్నది. నన్నయ మొదలు నేటివరకు ఆంధ్ర సాహిత్యము బహుముఖముల శాఖోపశాఖలై విస్తరిల్లియున్నది. మన సంస్కృతికి, సంప్రదాయములకు చైతన్యమునకు ప్రతిబింబమైన ఈ మహాసాహిత్యము వేయి సంవత్సరములుగా అవిచ్ఛిన్నముగా వచ్చుచున్నది.

కాలభేదమునుబట్టి, ప్రక్రియాభేదమునుబట్టి సాహిత్యమున ప్రాచీనము, నవీనము అను కృత్రిమ విభాగములు చేయబడుచున్నవి. కాని పరమార్థమున సాహిత్యము నిత్యనూతనము. సాహిత్య తత్వమైన సౌందర్యము దేశకాలములకు అతీతమైన ఒక మహాధర్మము. ఆ మహాధర్మము నుపజీవించు సాహిత్యముకూడ దేశకాలములకు అతీతమైనదనుట విజ్ఞుల మతము.

ప్రాచీన సాహిత్య సంస్కృతులు అభివృద్ధి నిరోధకములు గనుక తిరస్కార్యములని విజాతీయ సాహిత్యసంస్కృతీ వ్యామోహితులైన కొందరు యువకులు అలజడి చేయుచున్నారు, కళాస్రవంతి సభ్యులు ఈ అలజడికి విముఖులు. ఆంధ్రుల సంస్కృతీ సంప్రదాయములకు విచ్ఛిత్తికలిగింపని ఎట్టి నవ్యతనైనను వీరు ఆదరింతురు. ఉపదేశముకంటె ఆనందమే సాహిత్యమునకు ముఖ్యతరమైన ప్రయోజనమని వీరు విశ్వసింతురు. ప్రాచీనమైనను, నవీనమైనను రమణీయమైన వాఙ్మయమును ఆస్వాదించి ఆరాధించుటకు యోగ్యమైన విశాలదృష్టిని నేటి యువకులందు పెంపొందించుట "కళాస్రవంతి" ఆశయము.

ఆంధ్ర సాహిత్యమున నాటినుండి నేటివరకు వర్ధిల్లుచు వచ్చిన వివిధ ప్రక్రియలయొక్క స్వరూపస్వభావముల సరిజ్ఞానము తెనుగు వారికి సంక్షేప రూపమున అందజేయు తలంపుతో కళాస్రవంతి ప్రతిమాస కార్యక్రమమునను జేపట్టినది. ఆయా అంశములనుగూర్చి ప్రగాఢమైన పరిశోధన గావించిన పండిత ప్రకాండులచే ఉపన్యాసము లిప్పించుటకు ఏర్పాటు చేయబడినది. ఆ ఉపన్యాస పరంపరలో "ఆంధ్రవాఙ్మయారంభదశ" పై ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటావధాని గారు 2-4-1972 న కావించిన యుపన్యాసము కళాస్రవంతి తొలి ప్రచురణముగా వెలువడియున్నది.

కళాస్రవంతి ప్రచురణలలో రెండవదైన ఈ గ్రంథము డా॥ శ్రీమతి యశోదారెడ్డిగారు 7-5-1972 న కావించిన యుపన్యాసము. శ్రీమతి యశోదారెడ్డి గారు హరివంశములో పరిశోధనచేసి డాక్టరేట్ పొందినారు. యూనివర్సిటీ మహిళా కళాశాల ఆంధ్రభాషలో రీడరుగా పనిచేయుచున్నారు. వారు ద్విపదవాఙ్మయము పై ప్రత్యేకముగా కృషిచేసి యీ వ్యాసమును వ్రాసియిచ్చినందుకు వారికి మా ధన్యవాదములు.

శ్రీమతి రెడ్డిగారు ఉపన్యాస మొసగిన నాటిసభకు సాంకేతిక విద్యా శాఖామాత్యులు శ్రీ ఎ. మదన్‌మోహన్‌గారు అధ్యక్షత వహించి సభకు అతిశయమైన శోభను, మా కార్యక్రమమునకు విజయమును సమకూర్చి సాహిత్యముపట్ల వారికిగల అభిమానమును విశేషించి మా సంస్థపట్ల వారి వాత్సల్యమును ప్రకటించినారు. వారికి కళాస్రవంతి సర్వదా కృతజ్ఞతమై యుండగలదు.

—కళాస్రవంతి.

ద్విపద వాఙ్మయము

సాధారణముగా లోకమునందింతవఱకు స్థాపితములై నిత్య వ్యవహారసిద్ధములై యున్న నియమములను గాదని క్రొత్తగా బయలు దేరెనయొక మతముగాని, సిద్ధాంతముగాని నవ్యప్రక్రియా విశేషము గాని వేళ్లూని గట్టిగాఁ బాదుకొని యందఱి మనములఁ జూఱ గొనవలయును అందుకు సాధనము బహుళప్రచారమొక్కటియే. ఈ ప్రచారసాధనా పరికల్పనోపాయము పరిణతబుద్ధియైన యా నవ్య సిద్ధాంతకర్తపై నాధారపడియుండును. ఈ నవ్యతసంఘమున కాయువు పట్టువంటి మతమును బురస్కరించుకొని వచ్చినప్పు డా సంఘము యొక్క సంపూర్ణస్వరూపమునే మార్పుగలుగును. ఇది కేవలము మన దేశమునకు మాత్రమే నియమితమైనదికాదు. సార్వదేశికమని చారిత్ర కులు, సాహిత్యవేత్త లెఱిఁగియే యున్నారు. ఉదాహరణమునకు మధ్యయుగమునం దైరోపాఖండమున 'ప్రాటెస్టెంట్' మత మావిర్భ వించి యామత మేవిధముగా వారి యాచార, వ్యవహార, సాహిత్య, తత్త్వకళా విశేషములందెట్టి మార్పులఁ గొనివచ్చినదో యే విధముగా Renaissance యుగమును స్థాపించినదో విజ్ఞు లెఱిగియేయున్నారు.

ఆ విధముగనే దక్షిణాపథమునందు 12వ శతాబ్దమునం దొక ధార్మికవిప్లవము బయలుదేరినది. ఈ పెనువెల్లువ యింతవఱకేర్పడిన పునాదులను కదిలించివైచి నిమ్నోన్నతములను సమ మొనరించినది. అట్లుచేయుటకు శివకవులు సాహిత్యము నొక ప్రత్యేకసాధనముగాఁ జేపట్టినారు. ఈసాహిత్యమువల్ల కేవలము పండితమండలి యాభిముఖ్య మును సంపాదించుటయేకాదు ఆ మత సాహిత్యము స్త్రీ బాల వృద్ధ సామాన్యముగా నింటింట ప్రవేశమునుబొంది ప్రాచుర్యమును బొంద వలయును. అప్పుడే యది ప్రజామతమై సర్వజన సమాదరమునుపొంది స్థిరపడగలదు. ఈరహస్యము నెఱిగియే శివకవులు జనసామాన్యమునకు సుబోధమగునట్టి సరళభాషలో ప్రచారము సేయుటకు బూనినట్లు తెలియుచున్నది. దీనినే కన్నడకవులు "సులిదబాళెయహణ్ణి నందలి శర్కర కేళీశైలి" యని పేర్కొనినారు. ఇఁక మన యాంధ్రదేశను నందుఁ బ్రధానముగా నీ భక్తిప్రధానమైన వీరశైవమున కుపజీవ్యుఁ డైన మహాకవి పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. ఈతడే శివకవి సమూహ

మునకును ద్విపద సాహిత్యమునకును గురుపీఠమని చెప్పదగినవాఁడు. ఈతఁ డారూఢ గద్యపద్యాదిప్రబంధపూరిత సంస్కృతభూయిష్ఠ రచన మానుగ సర్వసామాన్యంబుగాదని తలంచి తేటతెనుఁగున కోర్కెలు వైవారఁగ ద్విపదలు రచించినాడు. ఇఁక ద్విపద యననేమి ? యని పరిశీలించవలయును. 'ద్విపద' యను శబ్దమును బురస్కరించుకొని చూడగా నిది సంస్కృతచ్ఛందమువలె గోచరించుచున్నది ఇఁక సంస్కృత నిఘంటువులను బరిశీలింపగా నది రెండుపాదముల ఋక్కని తెలియుచున్నది. ఇఁక నిందు ద్విపద ద్విపదా, ద్విపదికా, ద్విపదీ అను పదములు గోచరించుచున్నవి.

ద్విపదికా .- గీతభేదే 'శుద్ధాద్విపదికా గీతి ర్ధంభశీత్యభిధీయతే' ।
(వాచస్పత్యమ్)

ద్విపదీ :- ద్వౌపాదౌయస్యాః పాదః అంత్యలోపే కుంభపద్యా ।
ఋగ్ భిన్నే । ద్విపదయుక్త గీతిభేదే, మాత్రాయుక్త భేదేచ"

అని యిదియొక గీతికాభేదమువలెను, వేద ఋగ్భేదముగను గానవచ్చు చున్నది. ఇఁక నీ పదము మాత్రాచ్ఛందోవిశేషమున కర్థమైనపుడు ద్విపది యనియు ఋగ్విశేషమున కర్థమైనపుడు ద్విపద యనియు బిలువబడుచున్నట్లు కొన్ని నిఘంటువులందు గానవచ్చుచున్నది.[1]

మరియు నిట్లే సంగీతశాస్త్రమునందు సయితము 'ద్విపదగము' 'ద్విపది' యనుపేర్లతోఁ గానవచ్చుచున్నదని శ్రీ నిడదవోలు వేంకట రావుగారు పేర్కొని యా యా సంగీతశాస్త్ర గ్రంథములనుండి ఉదాహరించినారు. ఉదాహరణమునకు "ద్విపదగస్య సారసాది భేదా స్సప్త వర్తంతే సంగీతచూడామణౌ స్పష్టం ద్రష్టవ్యమ్" [సోమేశ్వరః 290 - 291 పుట].

త్రయోగణా గురుశ్చాంతే
ప్రథమే ఽథ తృతీయకే
ద్వితీయే చ తురీయే చ

---

1. శబ్దస్తోమ మహానిధి; శబ్దార్థ చింతామణి, Monior Williams.

Oc A song composed in this metre, A kind of metre : a particular manner of singing.

ద్వౌ గణౌ ద్వౌ గురూ తథా
జగణో నాత్ర కర్తవ్యో । భాగాంతే యమకం భవేత్
ఇతి ద్విపదగం నామా — అనియు, మఱియు
"కరణాఖ్యేన తాలేన
గాతవ్యో గమకాంతరే
ఆభోగో౽న్యపదైః కార్యో
న్యాసస్తాలాద్విమానతః
ద్విపదీ చ భవేదేవం" [హరిపాలః]
అనువానిని చూపవచ్చును.

వీని నన్నిటిని బురస్కరించుకొని చూడగా నిదియొక వైదిక ఛందోవిశేషమనియు గానానుకూలమై సంగీతశాస్త్రమునందుఁ గూడ చోటుచేసుకొన్న గీతికావిశేషమనియు దెలియుచున్నది కాని ఈ లక్షణములను బ్రస్తుతము మనకుఁ బరిశీలనీయమైన ద్విపదలక్షణము లతో బోల్చి చూడగా నిది సంస్కృతచ్ఛందోవిశేషమని కాని, తజ్జన్యమని కాని చెప్పుటకు వీలులేదు. కావున నీ ద్విపద దేశీయమును జాతీయము నైన ఛందోవిశేషమని చెప్పఁబడుచున్నది. ఇఁక గన్నడములో 'దువయి' అను నొక పద్యముగలదు. అయ్యది మన ద్విపద పేరికి సరియైయున్నది. కాని యీ రెంటి నడకలను పోల్చిచూడగా నివి మిక్కిలి దూరముగా నున్నవి. కావున నిది కన్నడులనుండి తెలుఁగువారు తెచ్చుకొనిన ఛందోవిశేషముగ గణించుటకు వీలులేదు.

ఇఁక మన శాసనములను బరిశీలింపగా నందు రెండు ద్విపదలు కలుపగా నగు తరువోజ గోచరించుచున్నది. తెలుఁగులో నొక కావ్యమే పొడసూపకమున్ను ఏ ఛందస్సు దేశీయమై యాదరింపబడి యున్నదో యా ఛందస్సునందలి గేయానుకూలతను స్వీకరించి యనాయాసముగఁ గూర్పదగిన ద్విపదచ్ఛందోరూపమునందు మొదట సారిగ మహాకావ్యమును వెడలించినకీర్తి పాల్కురికి సోమనాథునకు దక్కినది. కన్నడులకు త్రిపద యెట్లో తెలుఁగువారికి ద్విపద యట్లె జనామోదమును బడసినది.

ద్విపద లక్షణము:- ఇది రెండు పాదములఛందము. మూడింద్ర గణములపై నొక సూర్యగణమును జేర్చుటవలన ద్విపదపాద మేర్పడును. యతివిషయమునందీ రెండుపాదములలో నేపాదమున కాపాదమే

వెలుగుచుండును. పేర్వురుగానున్న ఈ రెండుపాదములను ప్రాసా క్షర మేకముసేయుచుండును. కాని మంజరీ ద్విపదయం దీ నియమము కూడ లేదని తెలియుచున్నది. ఉదాహరణమునకు కావ్యాలంకార చూడామణి యందు

"శక్రత్రయంబును సవితృండుఁ బాద
విక్రేడికులు మృదు ద్విపదకి నెపుడు
వలయుఁ బ్రాసంబును వలయు దీనికిని
వలదు ప్రాసంబండ్రు వరుస మంజరికి"

అని చెప్పఁబడియున్న వాక్యములఁ బేర్కొనవచ్చును. ఇచ్చట కావ్యా లంకార చూడామణికారుఁడు ద్విపదను ద్విపదియని వాడుట గమనింప దగినది.

లాక్షణికులైన యనంతాదులు ద్విపదయందలి యతినిగూర్చి చెప్పుచు

శ్రీమందిరాకారు చితదైత్యధీరుఁ
గీర్తించుచోఁ బుణ్యావర్తనుండనుచు
యతిమాలు ప్రాస మిట్లచ్చోట నిడక"

యని చెప్పి ద్విపదయందు ప్రాస యతిని నిషేధించినారు. కాని యీ లాక్షణికులకన్నఁ బూర్వుఁడు, ద్విపదవాఙ్మయమునకు బ్రహ్మకల్పు డైనట్టి పాల్కురికి సోమనాధుఁడు ప్రాచీనతమములైన గ్రంథాధార ముల నుద్ధరించుచు పండితారాధ్య చరిత్రయందు

"జాతులు మాత్రాన సంధానగణవి
నీతులుగాన 'యనియతగణై'ర
నియనుఁ 'బ్రాసోవా' యనియు 'యతిర్వా' య
నియుఁ జెప్పు ఛందోవినిహితోక్తిగాన
ప్రాసమైనను యతిపై వడియైన
దేసిగా నిలిపి యాదిప్రాసనియతి
దప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచియింతు"నని

స్థైర్యముగాఁ జాటినాఁడు. సోమనాధుని రచనలను బురస్కరించుకొని దేశిగా ననియతములైన మాత్రాగణచ్ఛందో విశేషములందు ప్రాస యతి ప్రాచీన లాక్షణిక సమ్మతమయినట్లు దెలియుచున్నది.

ఇఁక సోమనాధుఁడు ద్విపద కొక మహోన్నతార్థమును గల్పిం

చుచు "నడియునుగా కై హికాముష్మిక ద్విపద హేతువగుట ద్విపద నాఁబరగు" నని చెప్పి యీఛందము నిహపరసుఖహేతువైన పుణ్య మూర్తిగా భాసింపఁజేసినాఁడు. ఇఁక కవిజనాశ్రయమునందు

"ఇంద్రగణములు మూఁడినగణం బొకటి
చంద్రాస్య ద్విపదకుఁ జనుఁజెప్పరేచ"[1]

అని చెప్పి యతి విషయమునందు ప్రాసయతి కూడునా ? కూడదా ? యను విషయము నేమియుఁ జెప్పలేదు.

తాళ్ళపాక తిరువేంగళనాథ కృతమైన అష్టమహిషీ కల్యాణము నందు కవి ద్విపదలక్షణమునుగూర్చి ప్రస్తావించినాఁడు.

"వాసవులు ముప్వురు వనజాప్తుఁ డొకఁడు
భాసిల్లునది యొక్క పదము శ్రీకాంత
క్రమమున నీనాల్గు గణములు నడచుఁ
గ్రమ దూరముగఁ బ్రయోగము సేయరాదు
ఆ పాదమునకు మూఁడవగణం బాది
దీపించు యతి యంబుధిప్రియతనయ
యుపమింప నవి ప్రాసయుతములై రెండు
ద్విపదనా విలసిల్లు వికచాబ్జపాణి
ద్విపదకు ద్విపదకుఁ దెగఁ జెప్పవలయు
నెపుడు సంస్కృతమున నితర భాషలను
యతులలోపలఁ బ్రాస యతి దక్క సకల
యతులు చెల్లును బ్రయోగానుసారమున
ద్విపదతో ద్విపద సంధిల నేక శబ్ద
మపుడు రెంటనుగూర్ప నదియు యుక్తంబు
మరియు సంస్కృతపు సమాసరూపమున
నెరయ నెన్నిటినైన నిర్మింపఁదగును
తెనుఁగున గూర్చిన ద్విపద యంత్యమున
నొనరఁ గ్రియాంత సముచ్చయాంతములఁ
దనరు నకార ముత్వము గూడెనేని
వినుతింప నుత్తర ద్విపదాదియందు

1. కవిజనాశ్రయము. జాత్యధికారము.

గొనకొన్న స్వరముతోఁ గూడఁగాదనుచు
బొనరింప సుకవీంద్రు లుద్దండమంద్రు
అరసున్న నొనగూర్ప ననువైన హల్లు
గరిమ నీ ద్విపదాదిఁ గనుపట్టెనేని
తొలివిభక్తికిఁ దక్కఁదుది విభక్త్యంత
ములు నకారములును ముకురబింబాస్య
యా నకారముచెల్లు నరసున్నలగుచు
నా నీలకచభృంగ యలమేలుమంగ
యను లక్షణంబుల ననువొంద సుకవి
జనసుప్రయోగైక శరణమై నిఖిల
జగదేకనుత విరాట్ఛందోవతీర్ణ
యగుచునే ద్విపదవిఖ్యాతి చెలంగ''

అ.మ.కళ్యా. ఆ. 1-131 నుండి 150

అని వ్రాసిన ద్విపదలను బురస్కరించుకొని చూడగా నీ ద్విపదకు లక్షణ మంతసులభతరమై కానవచ్చుటలేదు. ప్రాస యతిదక్క సకల యతులు చెల్లునని కంఠోక్తిగాఁ జెప్పి ద్విపదలయందుఁ బ్రాస యతిని వాడుటను గర్హించినాఁడు. కేవల మొక్క యతివిషయమునందేకాక క్రియాంత, సముచ్చయాంతమైన యుత్వవిశిష్టనకారోపయోగము నందును, పాదాదియందును, పాదాంతమందును, సంధికార్యములందును సయితము నియమమును బాటించి లక్షణమును జెప్పినాఁడు.

మఱి బసవపురాణకర్తయగు బిచ్చు సిద్ధకవి యనునాతడు——

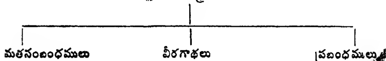
''ఇలఁ బాలకురికి సోమేశుండు మున్ను
తొలగఁక ప్రాసయతుల్ ద్విపదలను
లలి రచించుట యది లక్షణంబుగను
నెలమి రేఫ అకారములు శివ కావ్య
ముల యందుఁజెల్లుఁ దప్పులుగావు గాన
ఆ పాల్కురికి సోము ననుమతి నేను
దీపితప్రాసయతిచ్ఛందసరణి
నా మహాగురుదేవు ననుమతియల్లె
(శ్రీ) మెఱయంగ రచించితి నిట్లు''

అని చెప్పినాఁడు. ఇతని వాక్యముల ననుసరించి చూడఁగా శివకవు

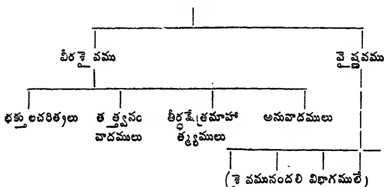
అందును ప్రధానముగా పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములందుఁ గానవచ్చు రేఫ రకారమైత్రిని, ప్రాస యతిని గొందఱు హర్షించి యనుసరింపగాఁ గొందఱు నిరసించి యా మార్గము ననుసరింప నొల్లలేదని తెలియుచున్నది. ఏది యెట్లున్నను ప్రాస యతివలన ద్విపదకు తాళ లయగతులుకుదిరి గేయత్వము సిద్ధించుచున్నదను విషయము మాత్రము యథార్థము. కావుననే మహాపండితుఁడు, మహాకవియైన పాల్కురికి సోముఁడు తన మతధర్మములను స్త్రీలముఖమున పాటలద్వారమున నిత్యజీవితమందు రంగరించి కలిపి యిమిడింపజూచినాడు. అందుకే యాతఁడు ద్విపదను శ్రవణపేయ మొనరింప నీ ప్రాస యతి నుపయోగించి యుండనోపు. ఈ సంపర్కమునందు 'ప్రాసయతి తాళగతి కనుకూలమగుటచేతనే సంగీత సాహిత్యకళానిధియైన భట్టుమూర్తి వసుచరిత్రలో నుపయోగించెనని కీ.శే. గిడుగు సీతాపతి గారు పేర్కొనినారు. ఇక రెండవది పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ద్విపదలో నేపాదమున కాపాదము విడిగా వ్రాయక యొకపాదముతో మఱియొకపాదమును గలిపి కొన్నియెడలఁ గొన్ని పంక్తులవరకుఁ బెంచి వ్రాయుటయనునది. దీనివలన ననఁగా ద్విపదతో ద్విపద ననుసంధించుటవలన వస్తు, భావ, విషయ వివరణావసరములందు భావమెక్కడి కక్కడకు తెగిపోక పూసలలో దారంబుమాడ్కి సాగివచ్చుట కవకాశము గల్పింపబడును. అంతేకాక ఈ విశేష విధానముచేత ద్విపదకు వృత్తరచనతో సమాన ప్రతిపత్తి గలిగినదని విమర్శకు లూహించుచున్నారు.

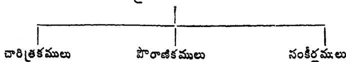
ఈ విధముగా నావిర్భవించి ప్రవర్ధమానమై వెలసిన ద్విపద సాహిత్యమునంతయుఁ బరిశీలించిచూడగా నీ సాహిత్యము నంతటిని మూడు ప్రధానశాఖలుగా విభజింపవచ్చునని తోచుచున్నది.

ద్విపదవాఙ్మయము

తిరిగి మతసంబంధములైన గ్రంథములను రెండుగా విభజింపవచ్చును. అయ్యవి శైవములు, వైష్ణవములు. తిరిగి యీ రెండుశాఖలలో నొక్కొక్కటి ఐదుగా విభక్తమగునట్లు గానవచ్చుచున్నది.

అని యీ విధముగా సౌలభ్యముకొఱకు విభజించుకొనవచ్చునని తోచినది. కాని యే సాహిత్యమునుకూడ నిష్కర్షగా నే సంకరములేక యిది యిదేనని నిరూపింపలేము. అట్లే ద్విపదవాఙ్మయమును సయితము వస్తువైవిధ్యమును బురస్కరించుకొని యీ విధముగా విభజన మొనరించినాను. లేనిచో దీనిని 1. శివకవి యుగమనియు, 2. తాళ్ళపాక (వైష్ణవ, యుగమనియు 3. వీరగాథా (వీరశైవ) యుగమనియు 4. తంజాపురయుగమనియు నాల్గుయుగములుగా విభజింపవచ్చును. ఈ విభజనము కాలక్రమము ననుసరించిమాత్రమే కాక ప్రధానములైన భావభేదముల ననుసరించికూడ సమంజసమై చెల్లుననుటలో సందేహము లేదు. మచ్చునకొక్కొక్క శాఖనుండి కొన్ని యుదాహరణముల నొసఁగిన నా యా శాఖలయొక్కయుఁ నాయాకవులయొక్కయు వైశిష్ట్యములను శైలీ సామర్థ్యముల నెరుగుట కవకాశము గలుగును.

శైవద్విపదకర్తలు :- 1. పాల్కురికి సోమనాథుఁడే తొలి ద్విపదవాఙ్మయ కర్తయని చెప్పిన నతిశయోక్తిలేదు. ఈతఁడు బ్రాహ్మణుఁడై వేదవేదాంగ పారంగతుఁడై వరసర్వజ్ఞశిఖామణి యని నుతింపఁబడినవాఁడు. కేవలము నుతింపబడుటమాత్రమే కాదు: తానట్టి చెప్పినవాఁడనని తన గ్రంథముల ద్వారమున లోకమునకు విదితమొనరించి

నాఁడు. ఈ మహనీయుని ద్విపదగ్రంథములలోఁ బ్రధానములైనవి 1. బసవపురాణము 2. పండితారాధ్య చరిత్రము. ఈతడు తననుగూర్చి బసవపురాణములో "ధర 'సుసూమాహాతా పితాసుద్ర' యనెడు వర పురాణోక్తి నీశ్వరకులజుండ" నని చెప్పి యంతలో దృష్టిసనక—

"భక్త కారుణ్యాభిషిక్తుండఁ బాళ
ముక్తుండఁ గేవల భక్తిగోత్రుండ
బ్రాజిష్ణుఁడగు విష్ణురామిదేవుండుఁ
దేజిష్ణువగు శ్రియాదేవి యమ్మయును
గారవింపఁగ నొప్పు గాదిలిసుతుఁడ
వీరమాహేశ్వరాచార వ్రతుండ
ఖ్యాత సద్భక్తిమైఁగల కట్టకూరి
పోతిదేవర పదాంబుజ షట్పదుండ
సకృపాత్ముఁడగు కరస్థలి విశ్వనాథు
ప్రకట వరప్రసాద కవిత్వ యుతుఁడ

నని వ్రాసిన ద్విపదలవలన నితని తలిదండ్రులు శ్రియాదేవి విష్ణురామి దేవులనియు, కట్టారిపోతిదేవర శిష్యుఁడనియు, కరస్థలి విశ్వనాథుని వరప్రసాదమువలన గవిత్వము సెప్పనేర్చినవాఁడనియుఁ దెలియు చున్నది. ఇంతేకాక యితఁడు భవుల దర్శన స్పర్శనముల నయితము బరిహరించినవాడు. ఈ విషయమును బసవపురాణమందు "సంభావితుఁడ భవిజన సమాదరణ । సంభాషణాది సంసర్గదూరగుడ" నని చెప్పినాడు. మఱియు పండితారాధ్యచరిత్రమున

"భవికృతారంభ సంభవధ్యాననిచయ
భవి నిరీక్షణ రసపాకవితాన
భవిహస్తగత ఫల పత్రశాకాది
భవిగృహక్షేత్రాంఘ్రిపథన వర్జితుఁడ
భవిజనదర్శన స్పర్శనాలాప
వివిధ దానాదాన విషయదూరగుఁడ
శుద్ధభక్తిస్థల శ్రులిమతాచార
సిద్ధ వీరవ్రత శీల్యాన్వితుండ"

నని పేర్కొనినాఁడు. ఇంతటి వీరశైవమతావేశము గలిగిన యీతఁడు

"ఉరుతర గద్యపద్యోక్తులకంటె
సరసమై పరగిన జానుఁ దెనుంగు
చర్చింపఁగా సర్వసామాన్యమగుటఁ
గూర్చెద ద్విపదలు గోర్కిదైవాఱఁ
దెలుఁగు మాటలనంగవలదు వేదముల
కొలఁదియకాఁ జూడుఁడిల నెట్టులనినఁ
జాటితూమునకును జాటియౌనేనిఁ
జాటింప సోలయుఁ జాటియ కాదె

అని కొలమానమునందలి సామ్యముచేతఁ దా రచింపఁబోవు తెలుఁగు పలుకులు వేదములకొలఁదె యగునని నిరూపించి యింకను

"అల్పాక్షరముల ననల్పార్థరచన
కల్పించుటయెకాదె కవి వివేకంబని"— చెప్పి కావ్యమునం

దర్థ ప్రాధాన్యమునుగ్గడించి

"అకలంకలింగ రహస్యసిద్ధాంత
సకలవేద పురాణ సమ్మతంబైన
యాతత సకల పురాతన భక్త
గీతార్థ సమితియే మాతృకగాఁగఁ
బూరితంబై యొప్పు పూసలలోన
దారంబుక్రియఁ బురాతనభక్తవితతి
చరితలోపల సంధిల్ల బసవ
చరితమే వర్ణింతు సత్కృతియనఁగ

అని చెప్పుచు కథావస్తువునందు సయుతము నవ్యతను బ్రదర్శించినాడు. ఆ విధముగనే పండితారాధ్య చరిత్రయందు గృతిస్వీకార వర్ణనావసరమున కృతిభర్త సోమనాథుని చూచి యాతఁడింతవఱకుఁ గావించిన బసవపురాణమును బురస్కరించుకొని

"బసవపురాణ ప్రబంధమునందు
ప్రథితపురాతన భక్తగణాను
కథనంబు లితిహాసఘటనఁ గూర్చితి"వని పొగడి యింకను

'వీనులారంగ గురు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల చరిత్ర మర్థివర్ణింపు' మనుచును—

పరిశిష్ట పరిమితప్రాక్తనభక్త

చరితంబు లతిహేన సంగతి నొలయ
సంధింపు పండిత చరితంబునందు
బంధురతన్మహా భక్తైకమహిమఁ
బసరింపు మసమవాక్పాటవశక్తి"

అని కోరినాఁడు. ఈద్విపదపంక్తుల బురస్కరించుకొని చూడగా నిదియు నొక ప్రాక్తన భక్తచరిత సంపుటియేయని గోచరించుచున్నది. గ్రంథ రచనా సందర్భమును బురస్కరించుకొని సోమనాథుఁడు

తత్కథావిషయ వైదగ్ధ్యమెట్లనిన
సత్కృతియన నూత్నసంగతి చనర
దొమ్మిదిరసములు దొలుకాడుదాని
యిమ్మడి వర్ణన లెసగంగ ద్విగుణ
మగు నలంకారంబుల నలరుదాని
ద్విగుణార్థభావముల్ దీటుకొనంగఁ
దేటతెనుంగున ద్విపద రచింతు"

అనినాఁడు. మఱియు బసవపురాణమునందువలెనే యీ గ్రంథమందు సయితము 'జాను తెనుఁగు విశేషము ప్రసన్నత' కని

"ఉపమింప గద్య పద్యోదాత్త కృతులు

ద్విపదయు సమమభావింప నెట్లనిన" అని దాని నిరూపించుటకు బూను కొనిన విధాన మాశ్చర్యము గలిగించుచుండును. ఉదాహరణమునకు

"సరళత సరణి ప్రసన్నతసెన్ను
పరిణతి గణపదపద్ధతి శబ్ద
శుద్ధి ప్రయోగప్రసిద్ధి గళా స
మృద్ధి నానుడి వడి మతిరతి యర్థ
పుష్టి నైజము రసపుష్టి వినూత్న
సృష్టి విశేష్య విశేషణశ్లేష
సొంపు గుమారతవెంపు మాధుర్య
మింపు మృదుత్వంబు నింపొజబుజుత
యమకంబు గమకంబు యతి గతి గార
కము పూరకము గ్రియ గాంతి విశ్రాంతి
రంగుబెడంగు మెఱుంగు సమాస
సంగతి యక్షరశయ్య సంఘటన

నిపుణత రసికతనేఁట సమాధాన
ముపమాన మవధాన ముత్ప్రేక్ష లక్ష్య
లక్షణవ్యక్తి యలంకారయుక్తి
దక్షత సుమతి విచక్షత యనిన
జాతులు రచనాప్రణీతులు గావ్య
నీతులు రీతులు నేతులుట్టంగ
వరకవు ల్గొనియాడ వర్ణనకెక్క
ధరఁ జెప్పఁ గృతియు నుద్యత్కృతిగాక"

యని రచించిన ద్విపదపంక్తులను జేర్కొనవచ్చును. ఇందు పాల్కురికి సోమనాథుఁ డుత్తమ కావ్యమున కవసరములైన సరళత, ప్రసన్నత, మాధుర్యము, మృదుత్వము, ఓజస్సు, కాంతి మున్నగు గుణములను ఉత్ప్రేక్షాద్యలంకారములను అర్థపుష్టిని, గమక యమకాది శబ్దాలంకారములను, కారక, సమాస, క్రియాసంగతుల నిర్దోషతను, అక్షరశయ్యాది సౌభాగ్యమును, సంఘటనాది సంవిధాన చాతుర్యమును, శబ్దశుద్ధిచేత నలవడిన ప్రయోగసిద్ధివలన నానుడి జాతీయాదులఁ బ్రవేశపెట్టు దక్షతయు వీనివలనఁ గావ్యమునకుఁ జేకూరు రంగు, మెఱుంగు, బెడంగులనేకాక యన్నిటికన్న ప్రధానంబైన వినూత్న సృష్టిని తద్ద్వారమున కావ్యమునకుఁ జేకురు రసపుష్టి నెంతయో విచిత్రముగాఁ బొగడి తనకుఁగల కావ్య నిర్మాణదక్షత బాహాటముగాఁ జాటినాఁడు. ఈ శివకవి పండితారాధ్య చరిత్రము నొక విజ్ఞాన సర్వస్వమువలె, జాతీయముల ప్రోవువలె, వీరశైవధర్మ గ్రంథమువలె, భక్త్యావేశముచేత నొడలెఱుఁగని వీరశైవుని శివావేశమువలె, భక్తి గీతమువలె, జాజరపాటవలె, మహాకావ్యమువలె ముప్పదిరెండు వర్ణనములతోఁగూడిన ప్రబంధమువలె సర్వశాస్త్ర సమితివలె, ప్రాగ్గుణ సమ్మిత్రమును, నవీన మార్గానుయుతమునై కనుపట్టునట్లు దీర్చినాఁడు.

ఉదాహరణమునకు పాణిని ననుసరించి మనశ్శబ్దము నపుంసక లింగము. ఆ వ్యాకరణసూత్ర మాధారముగ నితఁడు

"ననిచినఁ దన ప్రాణనాథుఁ దో త్తేర
వనజాక్షియొకతె మనసును బంపుడును
జని మనోహారునితోడను రమియింపఁ
దను గిలుఁబాడెగడా మనంబిచ్చు

'వెనయు నపుంసకంబిల మనళ్ళద్ద
మనిన పాణిని సూత్ర మాలిసేయుచును
వనిత గోపించుడు వచ్చె నమ్మనసు
వనితలు ముగ్ధలు వలపులిట్టివియ
పనుగొన గురుమూర్తిపతి కూటమునకు
మనసు నపుంసకంబన నెట్లువచ్చు''

నని రచించిన విధానమెంతో మనోహరమై భక్తుడు భగవంతుని నాధుగా భావించి రమించు మధుర భక్తిభావయుతమై యీతని వ్యాకరణ పాండిత్యమునకుఁ బ్రతీకయై యొప్పుచున్నది. పాపమొక స్త్రీ విరహిణియై తన మనోహరుని గొనితేర మనసును బంపినదట. ఏలయన నీ మనస్సు స్త్రీపురషోభయముకాని లింగము. కాబట్టి భయమును విడిచి యీర్ష్యాసూయలను మాని పంపినది. అప్పుడా మనస్సు వానినే దవిలి రమించినది. అప్పుడా స్త్రీ అయ్యో పాణీనిసూత్ర మర్థరహితముకదా. యని గేలిసేయ మనసు తిరిగివచ్చినదట. నిజముగా నిందాయింతిముగ్ధత్వము, వలపుయొక్క ఆధిక్యము గోచరించుచున్నది. ఈవృత్తాంతము నుద్ధరించి గురుమూర్తిపతి కూటమునకు మనస్సును నపుంసకమని యెట్లు చెప్పుదును అని మఱియు

"మగలకు మగడగు మత్పతిఁగవయ
మగవాండ్రు నాండ్రుగా మరగుదురనిన
మనసుగూడుట సోద్యమా పతినను‌ట"

యని యీ యభవునియందలి భక్తిపారవశ్యమును చాటి దైవరతికమైన మధురభక్తిని ప్రదర్శించినాడు. వాదప్రకరణమునందు సోమనాథుఁడు ప్రదర్శించిన సర్వదర్శనపరిజ్ఞాన మమేయమైనది. ఆ సందర్భమునం దాతఁ డుదాహరించిన మతసంస్థలపేర్లను చదివినంతనే ఆహా యీ సోముని విజ్ఞానమని ఆయనకు నమస్కరింపజేయును. ఉదాహరణమునకు బౌద్ధవాదులు, జైనవాదులు, సన్యాసులు, అద్వైతవాదులు, బ్రహ్మవాదులు, అవేదవాదులు, పాంచరాత్రవ్రతులు, ఆంతరాలికుల్లు, ఏకాత్మవాదులు, ఆభేదవాదులు, శూన్యవాదులు, కాలవాదుల్లు, కర్మవాదులు, చార్వాకులు, ప్రకృతివాదులు, మాయావాదులు, శబ్దబ్రహ్మవాదులు, అధ్యాత్మమతులు, పురుషత్రయైకవాదులు, అష్టమూర్త్యైకవాదులు, స్మార్తులు, యోగశాస్త్రప్రవర్తకులు, ఘన మంత్ర

హాదసిద్ధులు, తర్కశాస్త్ర ప్రతిపాదకులు, షట్ప్రక్రియావిదులు, కౌటిల్య శాస్త్ర ప్రబుద్ధులు, ఆగమికులు, నక్షత్రపాఠకులున్నారు. వీరందఱికి పండితయ్య పాండిత్య మెటువంటిదనఁగా ?

''మొగి బౌద్ధసమయుల ముక్కుపైఁగత్తి
యొగిని నార్హతసమయుల వీఁపుగోల
దొలఁగని భేదవాదుల కెక్కుగొఱ్ఱు
ఇలఁ బాంచరాత్రవ్రతుల తలగుండు
నేకాత్మవాదుల హృదయశల్యంబు
లోకాయతుల పొట్టలలోపలియమ్ము
వెలయ నద్వైతవాదుల రొమ్ముగూట
మఱి రెడు బ్రహ్మవాదుల కంటకసపు
కాలవాదుల తుది నాలుకముల్లు''

అని యీ విధముగా ఉపద్రవకారకమని చెప్పుచు నా విషమస్థితిని సూచించుటకై ముక్కుపైఁగత్తి, వీఁపుగోల, ఎక్కుగొఱ్ఱు, తలగుండు, హృదయశల్యంబు, పొట్టలోపలియమ్ము, రొమ్ముగూటము, కంటకసవు, గుండెబెదరు, మెడజుట్టెడి పాము, ఖారిసమ రెడుమిత్తి, నెత్తిగాలము, మనసు తల్లడము, నోరితాళమనుచు నెన్నిటినో సునాయాసముగ జలజల ప్రవహింప జేసినాఁడు.

ఇంకొకచోట మహిమ ప్రకరణమందు బసవాక్షర పఠన మహిమను జెప్పుచు

"'బా'యన్న లింగసంబంధసౌఖ్యంబు
'స'యన్న సద్గురు సత్కృపోన్నతియు
'వ'యనినఁ బ్రసాద వహనంబుఁబొందు
వాయార నటు 'బసవా!' యనిరేని
నలలారఁ ద్రిస్థలోద్ధృద్భక్తియుక్తి"

గుదురునని ఓంకార మాహాత్మ్యము నువెల్లడించినట్లుగా నా బసవశబ్దములోని త్ర్యక్షర మహాత్మ్యము నమోఘ మొనరించి ప్రకటించినాఁడు. ఇఁక పర్వత ప్రకరణమందు, శిలాదుఁడు తపమొనరించు తన్నను గ్రహించిన యభవుని గనుఁగొని హరుఁడు స్వయంభూలింగరూపమవధరించుట మహాప్రసాదమనుచు——

"అరుదగు నే పర్వతాకారమయ్యు
దనువెల్ల శిరమయి నినుధరియింప
దనువెల్ల గన్నులై నినుఁ గనుగొనఁగ
దనువెల్ల వీనులై నిను మునువినఁగ
దనువెల్ల జిహ్వలై నిను వినుతింపఁ
దనువెల్ల జేతులై నిను బూజసేయ
దనువెల్ల మనసయి నినుదలంపంగ
నొడగూర్చి ప్రయుక్తి నద్వైత
జడధిముంపక నాకు సద్భక్తియొసఁగి"

రక్షింపుమని కోరిన ద్విపదయందు అద్వైత నిరస మొనరించినను భక్తుని శరీరమంతయుఁ బంచేంద్రియకోటులై స్వామి దర్శనార్చన వినుతి ధ్యానములందు నిమగ్నముగావలెనన్న కోరిక యెంతయుత్తమ మైనదో రచన మంత యావేశపూరితమై ది. మఱియు నిట్టి రచనయే బసవపురాణమందు గానవచ్చును[1] భక్తితత్త్వరీతి యందీతఁడు జాతి భేదములను పాటింపక యచ్చటచ్చట బ్రాహ్మణులఁ బేరెత్తి కొంత కటుతను బ్రదర్శించినాఁడు. ఉదాహరణమునకు

"అసమాక్షుఁ గొలువని యగ్రజుండైన
వసుధ మాలల మాలవాఁడ కాకెట్లు
మాలడే యాతని మాలఁడన్ ద్రాటి
మాలలు భువిబచ్చిమాలలు గాక"

యని వ్రాసిన మాటలఁ బేర్కొనవచ్చును. మఱొక్కచోట-

"సహజలింగైక్య నిష్ఠాయుక్తిభక్తి
బహుదేవతాసేవ బ్రాహ్మణ పథము
కులసతియట్లు నిశ్చల యుక్తి భక్తి
వెలయాలియట్టుల విప్రమార్గంబు

అని బ్రాహ్మణపథమునకుఁ నిశ్చలభక్తికి గల భేదము కులసతి మఱియు వెలయాలికిఁ గలగినట్టిదని పోల్చి చూపినాఁడు. బసవపురాణమునందు బసవేశ్వరుని పెండ్లి సందర్భమున

---

1. బాపురా మాయన్న బసవకుమార । బాపురా మాతండ్రి భక్తివర్ధనుఁడ
నల్లవో బసవన్న నందీశమూర్తి । యెల్లవో బసవయ్య ముల్లోకవంద్య

"కోలాటమును బాత్ర గొండ్లి పేరణియు
గేళికజోకయు లీలనటింప (ఇవి నాట్యవిశేషములు)
జాయక "చాఁగు! బళా!" యనుశబ్ద
మాయతి నాకసం బందిఘూర్ణిల్ల
నలిరేఁగి వేణువీణా వాద్యవితతు
లులియుచు లీలతో నొక్కట మ్రోయ
నానందగీతంబు లగ్గించువారు
జతిగీతముల మీఁదఁ జప్పటులిడుచు
నతిశయభక్తితో నాడెడువారు
నాది పురాతనాపాదితస్తుతులు
భేదార్థములు గాఁగ వివరించువారు"

వీరేకాక శివమరులున మిన్నంది యాడెడువారు, తమ్ముమఱచి సుఖమున నిద్రించువారుకూడ కలరని యానాటి వినోదములఁ గొన్ని బ్రదర్శింపఁజేసినారు.

వస్త్రములు - అలంకార విశేషములు

పసిడిగొడుగులు, దంతపావలు, రాగిపావలు, వాగెల పాదరక్షలు, జోడుకుప్పసములు, పచ్చడములు, తావులు, మండిళ్లు, వెలిపొత్తి పచ్చడములు, మకుటములలో, పులితోలు మకుటములు, నవరత్న మకుటములు, కంచుమకుటములు, రుద్రాక్షమకటములు, తప్పరములలో సోగతప్పరము, బోడతప్పరము, కొప్పు తప్పరములున్నవి. కుండలములలో సువర్ణకుండలములు, స్పటికకుండలములు, రుద్రాక్ష, మణి, హేమ, రజతకుండలములు, రాగికుండలములు, నందికుండలములు, నాగకుండలము లున్నవి. బెత్తములలో వన్నెబెత్తములు, వలిబెత్తములు, వలియంబు బెత్తములు, వులకబెత్తములు, గక్కుబెత్తములు, గారిబెత్తములు, వెదురుబెత్తములు, పొంజాయబెత్తము లున్నవి.

సోమనాథుఁ డీ గ్రంథమునందుఁ గేవల మొక్క తెలుగునేకాక యితరభాషలను బ్రవేశపెట్టి రచన చేసినాడు. ఉదాహరణమునకు తెలుగువారు "నల్లవో! నల్లవో! నగరాజరాజ । మల్లయా! మల్లయా మహనీయతేజ" అని పాడగా కన్నడులు "నజగమదేవయ్య బిజమాడి రయ్యా ၊ నిజభావ దేవయ్య న్వీత్త బన్ని" ఇక పాడినారు. ఇక ఆరెలు

"మాగరహోన కోమరుఘు బాపహ్మణత
భాగవతేవశే భక్తతేహ్మణత" యనుచు నడిచినారు.

అరువలు :- అరులు గిరితెయెన్నె యరనేపిరానె
చిరిగిరి నిలయనే చివనెయ్యాణ్డవనె

అని యనుచు నడచినారు. ఇఁక కొందఱు గీర్వాణభాషయందు
నాయాతి పరిష దాయాహి సఖి త్వ
మాయామి సన్మార్గ మతి రభసేన" అని యనుచు నడచి
నారట.

ఇఁక రాగికుండలములు, రాగినందులు, రాగికంబెలు, రాగి జన్నిదములు, రాగియు త్తెరలు, వలుదకొక్కెరలు, బాలెలు, ద్రాక్ష ఘటన నెలకొను సరిపెణల్, నేవళంబులును, రాగికీర్తి ముఖములు నందెలు, పచకంబులు ధరించి శ్రీశైలము పయనించువారు జంగములు. ఇఁక మిండజంగములు బాగాల కైరగుళియల కరటాలు, సున్నంబు కరటాలు నిండిన యడపతిత్తుఁబు మూఁపుల ధరించి సడిసను సంబెళలు సంకట నిఱికి ధవళాంబరములుగట్టి, ఆఱుతరుద్రాక్షలు ధరించి ప్రాక టంబున పణ్యాంగనల క్రేగంటజూచుచుఁ బోవుచుండెడివారు. శీల వంతులు "ముసుగిడి వస్త్రంబు ముందఱజనుల కెసగ మాటిడిత్రోవ కెంతయు దొలగి నడచువారు. బోనపుభాండములు సిన్న చట్టువంబులు నిడిమీఁద జుట్టును గౌసెనలు సుట్టిన బోనపుట్టికలు సంధించినట్టి కావళ్ళు గొని చెంచులు పోవుచుండెడివారు. మఱికొందఱు వడివెట్టు వస్త్ర ములు, తడియొత్తు వస్త్రములు, గుగ్గులము, విభూతి, ముగ్గు, అరటి జోళ్ళు, ఊఁచుగోళ్లు, దంగకుమళ్ళు, గోరుగండ్లు, మేల్కట్టు గట్టెడి వస్త్రములుఁ తెరగట్టు చీరలు మొదలగు నుపకరణతతులుగొని యేగెడి వారు. ఇనుపనేవళములు, ఇత్తడిసరిగెలు, దగరంబులు, పిల్లాండ్ల మట్టెలు, తోల్లుకుప్పసములు, నల్లిగాజులు, సంకంబుపూసలు, బన్న సరములు, పటికపు ముక్కెరలు వెట్టుకొని స్త్రీలు వెంటరా చెవుఁ పికెలు, నిడుద తోకకచ్చడములు గడియములు, గట్టిలు బూని కుక్కలు, కోళ్లు, ఉడుతలు, నక్కలు వెంటరాగ జోగులు నడచెడి వారు. ఇఁకం గొగులక్రింద్రఁ జెఱుఁగులు నొడిచుట్టి చెప్పులుమెట్టి పలుచని తోల్లుకుప్పసములుపూని కొమరుదలిర్పనెక్కుళ్ళు డిగుళ్ల దమతమ హాస్తములూదికొనుచు పుణ్యాంగనలు పోవుచుండెడివారు

నాఁడు నీటికొఱకు ఉత్తిలములు, పోఁకపాత్తులు, గల్లతిత్తులు రాగి బిందెలు, కేరుపులు, కుండలు, గలఁతులు, గుళ్ళగోరలు, గిండులు, దొడ్డకమండలములు, గరిగలు, బటువులు, కావళ్లుగూడ గరతిత్తులు, మున్నగువాటి నుపయోగించెడివారు.

శివపూజకొఱకు దేవగందలి, దవనము, రుద్రజడ, మర్వము, అఖండబిల్వము, నావురు, మాచి, నేరేడు, జమ్మి, కాంచన, వచ్చ, మారేడు, వెలఁగ, వావిలి, ఉమ్మెత్త, గన్నేరు, నెల్లి, సంపెగ, మునిఁడి, నోమింద మున్నగుపత్రి నుపయోగించెడివారు. పువ్వులలో నశోక, పొగడ, మల్లె, మొల్ల, కరవీర, తుమ్మి, జిల్లేడు, రేల గురివింద, పొన్న, విరవాది, ములక, ప్రాకుడు, జాది, తామర, కలువ, కింశుక, సురగి, ఉమ్మెత్త, క్రోవి, గుమ్మడు, కలివె, తంగేడు, గంటెములగు, గోరింట, గొమ్మి, చెంగల్వ మొదలగు పుష్పములచే శివుని పూజించువారు. పండ్లలో మనమెఱిఁగిన మామిడి, అరఁటి, దానిమ్మ నేరేడులేకాక నేడె, మొరలి, పరికె, హింతాల, జీడి, జిడిముడి, జాన, మేడి, చిటునెల్లి, మొలఁగు, మారేడు, బలుసు. సిరివింద, తుమికి, నారంగ, గజనిమ్మ, కలివె, కలుఁజువ్వి, మాది, రావి, బుడమ, కొడుపుడు, పనస, పులువుడు జిలివి, నరిగి పండ్లునుగలవు. కాయలలో వెల్లంకి, రేమిడి, జిగురు, కలివెకాయలున్నవి.

ఇఁక ఆటలందు, కోడంగి, భ్రమరము, సాలెము, బయక, పంచాంసి పేరణీ, నాటకము, బహురూపము, వెడ్డంగము. మోకులపైనాడుట, గడలపైనాడుటలుగలవు. ఇఁక బొమ్మలలో తరుణీపుత్రికలు, రత్నపుత్రికలు, మణిపుత్రికలు, ముత్తెపుపుత్రికలు, దంతపుఁబొమ్మలు, పసిడిబొమ్మలు, గుఱుగులున్నవి. ఇట్లెన్నియో గతులు, తాళములు, అభినయములు, విలాసములు, వీణియభేదములు, బంధములు, రూపకములు, నాదములు, మున్నగువాని నెన్నిటినో పేర్కొని పాఠకు నాశ్చర్య జలధియందోలలాడించును. ఈ విధముగా నీ గ్రంథమందు శైవాగమధర్మములను, నాట్యవిశేషములను, జారచోరాది తంత్రములను, నేత్ర, సర్వవైద్యములను, ద్యూతవిద్యను, శకునశాస్త్రమును, వేశ్యావర్ణనమును, కామశాస్త్రమును, వ్యాకరణశాస్త్రమును, వేదాంతమును, తర్కశాస్త్రమును బ్రహేళ్ళెట్టి యీ గ్రంథమునొక విజ్ఞాన సర్వస్వ మొనరించినాఁడని చెప్పటలో సందేహములేదు.

1. శైవద్విపదకర్తలు :- పిడుపర్తి బసవన్న:- వీరశైవదీక్షా బోధ యను గ్రంథమును రచించినాఁడు. కన్నడములోని కెరయ పద్మ రసు వ్రాసిన 'దీక్షాబోధ రగళె' అను గ్రంథమున కిది యనువాదము వంటిది. ఇది గురుశిష్య సంవాదరూపమున వీరశైవ మతతత్త్వమును, గురుశిష్య లక్షణములను, దీక్షావిధానాదికములను దెలుపు నుత్తమ గ్రంథము. బసవకవి దీనిని సూర్యవంశజుఁడును వీరభాణావనీశుని మనుమఁడును, తిమ్మభూపుని పుత్రుఁడును, వీరశైవాచార ధౌరేయు డును నగు వీరభూపాలుని యానతిచే రచించి యాతనికే యంకిత మొసరించినాఁడు.

2. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు :- కన్నడములో నత్యంత ప్రసిద్ధ మగు చామరసకృత ప్రభులింగ లీలను దెనుఁగున ద్విపదలో రచించి నాఁడు. ఇతఁ డష్టభాషా కవితావిశారదుఁడు. ఈ గ్రంథమందు బసవే శ్వరుని కాలమున వెలసిన యల్లమప్రభువను నిర్వికార నిర్గుణమూర్తి యొక్క లీలలు వర్ణింపబడినవి. ఈ లీలలన్ని 25 గతులుఁగ వర్ణింపఁబడి నవి. వేదాంతగ్రంథములలో ప్రభులింగలీలను బోలిన గ్రంథములేదని తత్త్వజ్ఞుల యభిప్రాయము. ఈ గ్రంథావతారికయందు

"ప్రభులింగలీలకుఁ బ్రతి చెప్పనరిది
యభవు భక్తిస్థితి కది యలవాల
మజ్ఞానతమమున కదియె దీపంబు
విజ్ఞానమున కది విహరణసీమ"

యని యనుచు మఱియు

ప్రొద్దుపోకకువిని పోయెడునట్టి
సుద్దులుగావు విశుద్ధులై విన్న
దనుమనోధనముల తగులూడ్చి శివుని
నెనయ మహోపాయ మిదియని వినుఁడు
అన్నదమ్ములను బోట్లాడిన సుద్దు
లెన్నడు కథలు గావింతుల తోడి
విషమభోగంబుల వెతల వర్ణించు
విషమవాక్యముగాదు వివరించిచూడ
గడుపు కక్కుర్తికిఁ గర్మకాండంబు
తడయక పెట్టు తంత్రంబునుగాదు

రణమిందు నంతఃకరణములతోడ
ఫణికన్యతోడి సంబంధంబు సురత
ముల చిదాకారములయ తత్త్వంబుత్ప్రప్తి
విలసిల్లు నీ కృతి వేడ్కతో వినుఁడు"

అని ప్రాచీనగాథలైన భారత, రామాయణ, భాగవతాదుల నిరసించిన విధానమిందు గోచరించుచున్నది.

ఈ పిడుపర్తికవులు సోమనాథుని దమ గురువుగా భావించి యారాధించినను విచిత్రముగా వీరి రచనములందు సోమనాథునకు సమ్మతమైన ప్రాసయతి గానరాదు.

3. పోచిరాజు వీరకవి :- ఈతఁడు కథావస్తువును బ్రహ్మోత్తర ఖండమునుండి గ్రహించి విభూతి రుద్రాక్షమహాత్మ్యమను గ్రంథమును రచించినాఁడు.

4. ఈపని వీరభద్రకవి :- సోమవారమహాత్మ్య కథను సీమంతినీ కథ యనుపేర రచించినాఁడు.

గౌరన :- నవనాధ చరిత్ర.

5. భద్రకవి లింగభూవిభుడు:- 1. సానందచరిత్రము 2. దేవాంగ పురాణము.

6. బచ్చు సిద్ధకవి :- మఱి బసవపురాణము.

7. పోలిశెట్టి లింగనకవి :- నవచోళచరిత్ర

8. జౌబళకవి :- శివరహస్య ఖండము.

9. శ్రీగిరి పల్లి కార్జునస్వామి :- సోమవార మాహాత్మ్యమును మంజరీ ద్విపదలో రచించినాడు.

10. గద్దె చంద్రశేఖరకవి :- ఈతఁడు వీరశైవకవి. ఉత్తర హరిశ్చంద్ర చరిత్రమునురచించి కుమారస్వామి కంకితమొనరించినాడు.

11. చిత్తారు గంగాధరుడు :- 1. గంగావివాహమను ద్విపద కావ్యకర్త. 2. సిరియాళచరిత్రమును గూడ రచించినాడు.

12 సిద్ధేంద్రయోగి :- యోగీశ్వర విలాసము.

13. పరమానందతీర్థుడు :- శివజ్ఞానమంజరి.

14. పర్వతమంత్రి లింగనామాత్యుడు :- రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యమును రచించినాడు.

ఈ విధముగాఁ గవు లెందఱో శైవ సంప్రదాయము ననుస

రించి ద్విపదలను రచించినారు. కాని మహానుభావుడైన పాల్కురికి సోముని ప్రభావము ముందు వీరందరు దినకరుని ముందఱ దివిటీలవలె ప్రబలురై కూడ ప్రకాశమానులుగాలేదు. శైవకవులెట్లు ద్విపదచ్ఛందము నాధారముగాఁ గొని శైవమతప్రచారమును గావించిరో యట్లే మరి కొందఱు కవులు వైష్ణవములైన గ్రంథముల ద్విపదయందు రచించి ప్రజాహృదయమును జూరఁగొన బ్రయత్నించినారు. ఇందు బ్రధానముగాఁ బేరెన్నికగన్న గ్రంథములు రామాయణములు. అందొకటి గోన బుద్ధారెడ్డికృతమైన రంగనాథ రామాయణము. రెండవది కట్టా వరదరాజకృత రామాయణము.

రంగనాథరామాయణము:— బుద్ధారెడ్డి తండ్రియైన విఠలుఁ డొక్కనాఁడు రమణమైఁ దెనుఁగున రామాయణము క్రమమొప్ప జెప్పెడి ఘనకావ్యశక్తిగల కవులెవరున్నారని యడుగ బుధులు విఠలునకుఁ గుమారుని పేరు సూచించినారు. బుద్ధారెడ్డినిగాంచి విఠలుఁడు "భూమిగవీంద్రులు బుధులునుమెచ్చ రామాయణంబు పురాణమార్గంబు తప్పక నా పేరఁ దగనంధ్రభాషఁ జెప్పి ప్రఖ్యాతంబుసేయింపుమర్వి" అని కోరినకోరికను బురస్కరించుకొని రాజులు బుధులు, సుకవిరాజులు, గోష్ఠిరాగిల్లి పొగడుచుండగా

"పదములర్థంబులు భావముల్గతులు
పదశయ్య లబ్ధసౌభాగ్యముల్యతులు
రసములకల్పన ప్రాసంగతులు
నసమానరీతుల నన్నియుఁ గలుగ
నాదికవీశ్వరుఁడైన వాల్మీకి
యాదరంబునఁ బుణ్యులందఱుమెచ్చఁ
జెప్పిన తెలుఁగున శ్రీరామచరిత
మొప్పఁ జెప్పెద"

నని ప్రతిజ్ఞగావించి తదనుగుణముగనే రచించినాఁడు. ఈతఁడు వాల్మీకి యాదరమున పుణ్యులందరుమెచ్చజెప్పిన తెలుఁగున రామ కథను జెప్పెద నని నాఁడేకాని వాల్మీకి చెప్పినట్టుల, జెప్పెదనని యన లేదు. కావుననే మూలగ్రంథమునకన్న నిందుకొన్ని మార్పులు గాన వచ్చుచున్నవి. ఉదాహరణమునకు సులోచనయను పతివ్రతకథ, ఈమె లోక విద్రావణుఁడైన రావణాసురునికుమారుఁడగు నింద్రజిత్తు భార్య,

మహాపతివ్రత, శేషునిపుత్రి. మేఘనాధుఁడు మృతుఁడగుటకు కారణము భర్త్ర మరణానంతరము దుఃఖితయైన సులోచన ఘటవించుచు

"మాతండ్రి నన్ను ప్రేమము మీరనీకు
ప్రీతిరెట్టింపఁగ బెండ్లిగావించు
తఱి నీవు జయకాంక్ష దలఁచితివేని
సరవి కార్యంబులు సతితోడఁ దెల్పి
అరిగిన నజహారాదుల కజేయుఁడవు
నరులనఁగా నేత నాకేశవైరి
యనుచు శిరోరత్నమపుడు నాచేతి
కొనరంగనిచ్చి నాకొక బుద్ధిదెల్పె
తనయ నీపతి శత్రుతతిమీఁదఁబోవ
మానుగఁ దలపయి మణినివాళించి
పంపినఁ బగదీర్చుఁ బగతులనెల్ల
నింపుగాఁ జెప్పిన నీమామమాట
మఱచి యిప్పుడు నీవు మఱి వైరిదివ్య
శరవహ్నిచే రణస్థలినివ్రాలితివి"

అని వాపోయినది. తరువాత నీమె భర్తఁగూడ సహగమన మొనరించుటకై మామ యనుజ్ఞ వేడగా నాతఁడు తన యశక్తతను దెలియఁబఱచినాఁడు. అప్పుడు సులోచన

మెలుపైన దొలుకరి మెఱుపుచందమున
కలితమౌ తనమేని కాంతిజాలములు
తలకొని ఘనానభోంతర మెల్లనిండ
జలరుహనేత్ర నిశ్చల బుద్ధిచేత"

విను వీధిచనుదెంచి రఘురాముఁబొగడి పతిభిక్షపెట్టుమని కోరినది. తిరిగి బ్రతికించుట కుంకించుచున్న రాఘవునిగాంచి హనుమంతుఁడు వారింపఁగా రాముఁడు సులోచనఁజూచి నీవు పతివ్రతవగుదువేని నీ పురుషునితోడ నీచందమెల్లఁ జెప్పుమనినాఁడు. ఆమె అట్లు సేయఁగా నాతఁడు గనువిచ్చి

"నెలఁతచంపినవాఁడు నీతండ్రిగాఁడె
తలపోయ నొరులకు తరమెనగెల్వ
నిలిచియుద్ధముసేయు నిమిషమందైన

తనదు ఋణానుబంధము గూడియున్న
నెనసియుందురు నరులింతులంగూడి
వెలయంగ యోగవియోగము ల్బ్రహ్మ
వెలయంగఁగల్పించె వెలది జీవులకు
ఇటుగాన మఱికాలహేతువుగాన
కుటిలకుంతల యిటు కూలితిధరణి"

నని జీవునకు యోగవియోగములు నిత్యములగుట మఱియు కాలమునతిక్రమణీయముగుటనుగూర్చి చెప్పినాఁడు. ఇట్లు భర్తచే సమాశ్వాసింపఁబడిన సులోచన ధీరయై పతికాయమునుగొని లంకాపురము సొచ్చి సహగమన మొనరించిన విధానమెంతయో కరుణ రసపూరితముగా వర్ణించినాఁడు

ఇట్లే రామాయణమందుఁ బ్రవేశపెట్టిన శునశ్శేపుని వృత్తాంతముకూడ భిన్నమైయున్నది. ఉదాహరణమునకు నంబరీషుఁడు యజ్ఞముసేయ సమకట్టఁ బలభేదిచే యజ్ఞపశువునుగోల్పడి ప్రాయశ్చిత్త విధికై నరపశువు నడుగుచు నాయాయాశ్రమములు వెదకి చివరకు ఋచియనుమునీశ్వరుని యాశ్రమమునకువెళ్ళి యొక లక్షగోవులకుమారుగాఁ గొడుకును యాగపశువుగా నిమ్మనినాఁడు. అప్పుడారుచి "నా పెద్దకొడుకుపై వేడ్క సేయుదుఁ బశువుగానీను" అనిచెప్ప మునిపత్ని "నాపిన్నకొడుకుపై వేడ్క సేయుదుఁ బశువుగానీను" అని యిరువురు పూని పల్కగావిని శునశ్శేపు డుర్వీపాలునిజూచి తన పెద్దకొడుకు మాతండ్రిపాటించు దన పిన్నకొడుకు మాతల్లిపాటించు. వారలు నీకేల వచ్చెదనేను" అని యంబరీషుని వెంబడివెడలినాఁడు. ఈ విధముగా రథముపై వెడలిన శునశ్శేపుఁడు పుష్కరాశ్రమభూమిఁ దపోనిష్ఠమైనున్న విశ్వామిత్రుని తన మేనమామఁజూచి

"ననుఁదలిదండ్రులీ నరవరాగ్రణికి
నసమూల్య పశువుగా నమ్మిపోయిరి
చెలువొప్ప నీరాజుసేయు జన్నంబు
ఫలియింపఁ జేసినా ప్రాణముల్గావు
దల్లియుఁ దండ్రియుఁ దైవంబుగురువు
నెల్ల చుట్టములు నాకీవేళనీవ"

యని ప్రార్థింప విశ్వామిత్రుఁడు దనపుత్రులఁగాంచి

"ప్రాకటంబుగఁ దము పరలోకమొంద
నైకదా సుతులఁ బుణ్యాత్ములుగనుట
పరలోకమిదియు నాపాలికిసన్ను
శరణంబుఁజొచ్చె నీసంయమిపుత్రుఁ
డితఁడు నామేనల్లు డితనిరక్షింపుఁ"

డని యడుగ వారలొక్కరును ప్రాణంబులియ్య నొల్లకున్న విశ్వామిత్రుఁడు వారిని శునకమాంసముదినుచు వేయేడులు దుఃఖ మనుభవింపుఁడనుచు శపించినట్లున్నది. ఈ కథను బురస్కరించుకొని శునశ్శేపుఁడు విశ్వామిత్రునకుఁ బుత్రుఁడుకాక మేనల్లుఁడు. యజ్ఞము చేసినది హరిశ్చంద్రుఁడు గాక యంబరీషుఁడు. ఈవిధముగా నీకథ మన మెఱిఁగిన కథావిధానమునకన్న వేఱైయున్నది.

రాము పాదధూళిసోకిన అహల్యను వర్ణించుచు

"మొగులెల్లవిరియ సోముని కళవోలె
బొగయడంగిన హవ్యభుక్కీలవోలె
గలకదొలంగిన కమలినివోలె
బలుమష్టు గడిగిన బంగారువోలె" శ్రీరామపాద రాజీవ పరాగదూరీ కృతాఘ సందోహయైనదని వర్ణించినాడు.

రామాయణమునందలి వర్ణనములు విపులములై సుందరములై ఉపమాద్యలంకారముల గూడి మనోహరములుగా నున్నవి. ఉదాహరణమునకు

"కాము దీమములిలఁ గైకొన నేర్పు
కాముని బాణంబు కమనీయకంబు
చెలువొందు నప్సర స్త్రీమూర్తిహాల్చి"

మేనక రాగా నామె "మనోహరాంగములజూచి మదనుండు పేరు వాడి పెళపెళ నార్వ"

"ధ్యానముమౌనంబు దపముఁ బోకార్చి
మేన గళల్గ్రిమ్మ మేనకఁ జూచినాడట" విశ్వామిత్రుడు.

ఈ గ్రంధముననే మఱొక్కచోట శక్రుఁడు విశ్వామిత్రుని తపమును మాన్పుమని రంభను గోరఁగా నామె శక్రునితో

"గ్రూరతపంబుగైకొనియున్న యతని
జేర నాతరమె శచీనాధ! నీకు

ముక్కెద నమ్మహామూర్ఖుని దిక్కు
నిక్కి చూడఁగనోప నీ పాదమాన"

యని యనిన విధానములో మహా తపస్సంపన్నుడైన శీలఖని మహా మూర్ఖుఁడని వగలాడిచేతఁ బలుకఁజేసి యిరువురి తారతమ్యమును వింత గొలుపునట్లు ప్రకటిత మొనర్చినాఁడు. ఇఁక నీ గ్రంథమందు కానవచ్చు సాంఘికాచారములు.

సీత నలంకరించిన విధానము :-

పన్నీట కుంకుమ పదనిచ్చి యొకతె
చెన్నార మకరిక ల్చెక్కిళ్ళ వ్రాసె
తట్టు పునుంగును దగు చందనంబు
దట్టంబుగాఁ బూసె దరళాక్షికొకతె
నుదుట గస్తురిరేఖ నుతముగాఁదీర్చె
నెదుట నద్దముబెట్టె నెలనాగయొకతె
మొలనూలి ఘంట లిమ్ముల మ్రోయనిడిరొ
కులుకు శాలిండ్లపై గొప్ప ముత్యముల
విలసిల్లుహారము వేసె నొక్కరితె"

అని రచించి నాఁటి రాజస్త్రీ లుపయోగించు సుగంధద్రవ్యములను అలంకార ప్రసాధనముల నెఱిఁగించినాఁడు. ఇట్లలంకరింపఁబడిన సీతను పల్లి కనకగవాక్షకలిత గావించినదని రచించి యాకాలమందలి యంతఃపురస్త్రీలు ఘోషాపద్ధతి నవలంబించి, తాము తమకిచ్చ వచ్చిన పురుషులఁగాని వినోదములఁగాని గవాక్షములనుండి వీక్షించు వారని తెలియఁజేసినాఁడు. ఇఁక సీతాకల్యాణసందర్భమును బురస్కరించుకొని కవి యాభరణవిశేషములను వస్త్రవిశేషముల నెన్నిటినో పేర్కొనినాఁడు. ఉదాహరణమునకు

"బంగారుసరిగె కన్పడు కుట్టుపనుల
కంగుల రయికలు కనుపట్లఁదొడిగి
చనుకట్లమీఁదఁబచ్చల బన్న సరము
లును దారహారంబులును బొం[illegible]
ముక్కెరల్నాసాగ్రములఁ గీలుకొల్పి [illegible]
మగరాల తళుకుఁగమ్మలును గట్టాణి
బొగడలు చుఱుకుఁ గెంపుల [illegible]

బచ్చకడియములుబ్వద్మరాగములు
గ్రుచ్చినమొలనూళ్లుగోమేదికములు
యందియల్ మొదలైన" హారభూషణాదులఁ బేర్కొని నవనాగరికులకు లక్షణముగా బోసిమెడ లుంచుకొని భర్తల భారమును దగ్గించిన మనను సయిత మానగొల్పఁ జేసినాఁడు. ఈ విధముగా నీతడు కల్యాణవేదికాలంకరణమును, పురాలంకారములను, వర్ణించినాఁడు. మరొక్క విశేషము, ఈ కవి సూర్యోదయ చంద్రోదయ సూర్యాస్తమయాది వర్ణనములు గావించినను వానిని రామకథతో ననుసంధించియే రచించుచుండును. ఉదాహరణమునకు.

1. "కృతకృత్యుఁడగు రాము కీర్తిపుష్పములు - చతురతమై వెద చల్లి నయట్లు కరమొప్ప జుక్కలు గాన్పించెనంత"
2. "ఖలుఁడైన యట్టి యుత్కలుని రావణునిఁ—బొలుపారము క్తికిఁ బుత్తునన్నూడిక్క సంగతి నొప్పారు జాహ్నవియనఁగ-సంగరస్థలి మహాశ్చర్యమైయొప్పె."
3. "ఖలుఁడైన యద్దశకంఠునిచేటు - దెలుపుటకై నిశీధిని కచభరము విరళమైజల్లున విరిసెనోయనఁగ - బరపొంది చీఁకటి ప్రబలమైపర్వె" అను ద్విపదలను బేర్కొనవచ్చును.

ఇంకొక విశేష మీ గ్రంథమున విశ్వామిత్రుఁడు శ్రీరామునకు భృశాశ్వ సంతానములైన యస్త్రశస్త్రముల నిచ్చునప్పటి సందర్భమునందాయా శస్త్రాస్త్రములఁ బేర్కొనుటయేకాక వాని యుపసంహరణాస్త్రములఁ గూడ బేర్కొని భారతీయులకు శస్త్రాస్త్ర ప్రయోగోపసంహారములందుఁగల ప్రజ్ఞను చాటినాఁడు.

కట్టావరదరాజకృత రామాయణము :- తిరువేంగళనాథుఁడు వరదరాజునకు స్వప్నమందుఁ బ్రసన్నుఁడై సుజనభాగధేయంబు శోభనరంబఖిల భాగవతానంద పదవియునైన వల్మీకతనయ కావ్యసుధారసంబైన రామాయణము ద్విపదగావింపుము తేటతెల్లముగనని చెప్పఁగా

"బంగరుపువ్వుల పరిమళమై పొ
సంగి జాజులును ప్రసాదమ్మునట్లు"గా రామాయణమును పునరుక్తనులు, ఈచులు, జల్లిమాటలు, అపశబ్దములు, జజుటల్లికలు చేర్పక
"మినుకులు జిగిబిగి మెరవడుల్ జాతి
వార్తలు నుషములు వర్ణనాంశములు

మూర్తిమద్వాక్యముల్ ముద్దులుచూప
నొకమాటకన్న వేఱొక మాట వింత
యొక పాదమునకన్న నొకపాదమొఱపు
నొక దళంబునకన్న నొక దళంబంద
మొక యుత్తరముమించ నొక యుత్తరంబు
వెలయంగా ద్విపద రచించెదనని చెప్పియట్లే కావించినాఁడు.
ఉదాహరణమునకు కైక దశరథుని ఘోరవరముల గోరినప్పుడు
"కానక విషముతోఁగలయ మద్యంబు
పానంబుచేసి యాపదనొందు రీతి
యాలుగా యనినమ్మి యపమృత్యువైన
పోలసినీతోడి పొందుచేసితిని" అని చెప్పిన సందర్భములో
కైకేయి సౌందర్యము మద్యమువంటిదనియు నందు విషమువలె నా
సౌందర్యాతిశయమునందు కల్మష మిమిడియుండి యది చేయదగని
పొందయ్యె కాలవశమునదశరథుఁడు పొందినాఁడని ధ్వనింపఁజేసినాఁడు.
ఇఁక రాముని వనవాస గమనవార్తను విని కౌసల్య దుఃఖించుచు
"గొడ్డువీఁగినయట్టి - కొమ్మలకెల్ల
బిడ్డలులేరను పెనుచింతగాని
యితర దుఃఖములు వారెఱుగరు నీదు
కతమున శోకసాగర మగ్ననైతి"నని చెప్పిన వాక్యములలో
సాధారణమైన స్త్రీ హృదయమును ప్రకటింపఁజేసినాఁడు. ఇట్లే
"మగఁడొల్లనట్టి యమ్మగువలకెందు
జగమెల్ల వెదుకఁ బూజ్యతలేలకల్గు"నని వ్రాసిన మాటలలో
సంఘమునందు స్త్రీ జీవితమునకు భర్త యనురాగ మెంత యావశ్య
కమో తెలియఁజేసినాఁడు. మఱొక్కచోట
"బందికానికిఁ జిక్కి పాదఘట్టనల
గందువులను బూడ్చుకల ధనం బెల్లఁ
బూరికలెత్తి చూపు గృహస్థరీతి" యని వ్రాసిన మాట
లలో ధనమునంతయు ధనికులు నాఁడు భూమియందు స్థాపితము సేయు
వారని చోరులు బాధింపఁగావారు పూడికలుతీసి దాచినధనమును దీసి
యిచ్చెడివారని తెలియఁజేసినాఁడు. మఱియు నిట్లే సుందరకాండమున
నిద్రించిన రావణాసురుని వర్ణించుచు

"పట్టెమంచము పువ్వుఁబానుపు మెఱుఁగు
పట్టుతలాడయు బటువు పిల్లలును
జానుపుమీఁదట బవళించి నిదుర
చేనున్న రావణుఁజేరి వీక్షించి
యడిగపు బిత్తరు కొలగింపఁగను
సకలగద్దియలును గంబళంబులును
బుసనీసులుంజూచి" యని వ్రాసిన ద్విపదలలో నా గర్భ
శ్రీమంతుఁడైన ఒక మహాభోగిశయ్యను వర్ణించినాఁడని చెప్పవచ్చును.
మఱియు భరద్వాజాశ్రమమును వర్ణించుచు సాంగుబళానులాపములు,
కొలవణి కొలవణ కోలాటము, సేరణి, కోలహారిణి చిందు, గుజ్జరి మొద
లగు దేశి నాట్యములును, మద్దెల, తాళములు, రావణహస్తము, దండి
మొదలగు నుపకరణములను జేర్కొనినాఁడు. ఈతని కాలములో కోట
లోని పరివారములో అపసములవారు, అంగరక్ష సువారంబువారు,
సంబళబత్యంబులవారు, పంపుడుమూకలు, కైజీతగాండ్రు, ఒంటర్లు
అను డెబ్బదిరెండు నియోగములవారుండెడివారట. ఇక వక్కణలు
చదువుట. ప్రభువు మేల్కొనుటకు ముందు వందిమాగధులు

"వసుధేశమీ నిద్రవారింపవలసె
చేరితిమిట కొల్వుసింగారముగుఁడు
తిరిపుఁడిక నామతీర్థాదికములు" అని వ్రాసిన ద్విపదలలో
వైష్ణవులైన ప్రభువులు లేచి నామము (బొట్టు) తీర్చి మంచినీళ్ళు
త్రాగెడి యాచారముండెడిదని తెలియుచున్నది రాజుగారంతఃపురము
ప్రవేశించునపుడు శారికాకులము బిరుదు గద్యలను చదువుట కనక పంజ
రములందున్న కీరములు

"ఎక్కడ నున్నావొ యెదురేగవమ్మ
అక్కక్క మనయింటి కదె రాజువచ్చె" ననుచు నెచ్చెలు
లాడు నడినేర్చి పల్కుచుండెడివట. ఈ విధముగా నతడు తన గ్రంథ
మున పాదాంతమునను పాదమధ్యమునను ప్రాసల నుపయోగించి, యే
ద్విపదకాద్విపద విడువడునట్లు రచించి కావ్యకళను జెంపొందచేసినాఁడు.

ద్విపద భాగవతము :- ఇది మడికి సింగనకృతమైనది. నాచన
సోమన, పోతన శ్రీనాథాదులఁ జేర్కొనుకొనిన వర్ణనా విధానమందు
గోచరించుచున్నది. ఉదాహరణమునకు వివాహితులైన శ్రీరుక్మిణీ
కృష్ణుల వర్ణించుచు

"తెరయెత్త ముఖచంద్రదీప్తులు వొలయు
యిరువురు నొండొరు నీక్షించిరంత
హరిచూడ్కి సతిచెక్కుటద్దంబులందు
గరమొప్ప పత్రరేఖల భంగినమరె
వనితచూపులు హరివక్షంబుమీఁద
బెనుపార నీలాలపేరులట్లుండె" నని రచించిన విధానము తిక్కనకృత ఉత్తరాభిమన్యువివాహవర్ణనము దలపింపజేయుచున్నది. మఱియు నిట్లే

"ఎసగంగ నుదయాచలేంద్రంబుమౌళి
పసిడికోళయన భానుఁడు వొడుచు" ఈ ద్విపదపంక్తులు నాచన సోముని దలపించుటలేదా? మరియు నిట్లే రుక్మిణీ కృష్ణుల వివాహమప్పుడు

కొమరారు నప్పసిఁడికుడుక నక్షతలు
నమరఁగఁ దలబ్రాలు నఖిలవస్తువులుఁ
బసిడిపళ్ళెరముల బహుభంగిఁబూని
రసికతమీరి పేరంటాండ్రుపాడ
నాలోన రుక్మిణి నంబుజోదరునిఁ
బ్రాలపొంగుల మీఁదఁబరగంగనుంచి
తెరవట్టి సౌభాగ్య దివ్యవస్తువులుఁ
గరముల నునిచి మంగళరావమెలయ
నాయెడ ఘడియాఁరమరసి దైవజ్ఞు
లాయతమాయతమని ప్రీతిఁబల్క" తెరయెత్త వధూవరు లొకరి నొకరీక్షించికొనినారని రచించి నేటి మన వివాహ మంగళవిధి నంతటిని దృశ్యమాన మొనరించినాఁడు.

ఇతర వైష్ణవ ద్విపదకర్తలు :- 4 అదిండ్లగోకన గయామాహాత్మ్యము, 5. దోనేరు కోనేరునాథుడు - బాలభాగవతము, 6. భోసల ఏకోజి రామాయణము, 7 చక్రపురి రాఘవార్యుఁడు - నలచక్రవర్తి చరిత్ర, 8 తిమ్మన, సోమయ, బాలసరస్వతీశ్వరుఁడు - ద్విపదభారతము, 9. గోవర్ధన అనంతకవి - మువ్వార్ల వైభవము 10. చేకు మళ్లరంగశాలు - శ్రీభాగవతము, 11. శ్రేష్ఠిలూరి వేంకటేశ్వరుఁడు - శ్రీనివాస విలాసనేవధి 12. దరిచ్చకలిడిగి - రుక్మాంగద చరిత్ర, 13.

రేటూరి భావయామాత్యుడు - కామేశ్వరి చరిత్ర, 14. నరసింహుడు - ధర్మజకృష్ణ సంవాదము, 15. ఉలిచిభావజ్ఞుడు - పరశురామాయణము- తాళ్ళపాకవారు, అన్నమయ్య, పెదతిరుమలయ్య, చిన్నన్న, లక్ష్మణాచార్యకవి, యోగానందావధూత రామూరి వెంకాట లింగకవి, కన్నడ నరసకవి, సింగనామాత్యుఁడు, తిమ్మక్క, రంగాజమ్మ మున్నగువారెందఱోకలరు.

వీరగాథలు : కాటమరాజుకథ :- ఇందు యుద్ధమునుండి తిరిగి వచ్చునపుడు ఖడ్గతిక్కన

"యతిప్రాసలుండని యాౘైతయేల
సుతిగూడి నడవని సొగసు పదమేల
పతిసూచి మెచ్చని బంటుతనమేల
ఇతరులు మెచ్చని యీౘెసాధనమేల" అని కవితకు యతి ప్రాసలు, పదమునకు శ్రుతి, బంటునకు పతిమెప్పు ప్రధానములని చాటినాఁడు. ఇఁక తిరిగివచ్చిన కుమారునిజూచి తండ్రి

అరులపోటులుగాని అపజల్గావు
మారణాగ్నులుగాని మంత్రాలుకావు
చనుదెంచు చక్రాలు చక్కిలాలుకావు
ఘనచక్రశాణాలు గారెలుకావు, అని మరియు
బంటుతన మే యూ ఘ బ్రాహ్మణుఁడే యూరని శూరునకు ప్రాణాంతకములైన పోటులవంటి మాటలతోఁ బొడిచినాడు. ఇఁక భార్య

"బిందెల చన్నీళ్ళు బిరబిరతెచ్చి
పసిడిచెంబుల నీరు పాళాలుచేసి
యక్కడ మంచంబు అడ్డంబుపెట్టి
అద్దశేరు పసుపు అమరంగనుంచి
కూర్చుండి స్నానంబు గొబ్బునవేయుఁడని" చెప్పి అత్త వద్దకువచ్చి

"గొబ్బునని రాడికూతురువచ్చు
దీర్చి అడ్డబొట్టు స్థిరముగాపెట్టు
గంధంబు చెక్కిళ్ళ ఘనముగాబూసి
పళ్లాన అన్నంబు బాగుగాపెట్టుమని వీరసింహము సబలగా

సంభావించినది. ఇఁకఁ దల్లియు విఱిగినపాలు అన్నంలోఁబోసి కారణము డిగిన కొడుకుతో

అరుణోదయమువేళ అది యెట్లొకాని
''ఆవులు బెయ్యలు అటు మేయబోయి
అరులతోఁబోరాడి అటుమీద నీవు
విరిగిన నినుచూచి విఱిగెనుపాలు" అని వీరమాత పుత్రా

వాత్సల్యమునంతయుఁ గట్టిపెట్టి కొడుకునకుఁ బౌరుషము గలిగింప సూటిపోటిగఁ బలికినది.

ఇఁక పల్నాటి వీరచరిత్రమునందు సయితము అబలలు తమకు సర్వస్వమైన భర్తలను భోగసౌఖ్యమును గాదని వారి కీర్తికి మూల మైన శౌర్య ప్రకటనమునకై బ్రోత్సహించినారు. ఉదాహరణమునకు రైతాంబ కూతురైన మాంచాలతో

ముద్దుల మాంచాల ముదమున వినుము
జన్మవృక్షమునకుఁ జవిగలయట్టి
పటుతరకమనీయ ఫలములు రెండు
కెరలు భోగములొండు కీర్తి రెండవది
తొలిపండు చవిచూచి తొలఁగు నొకండు
మలుపండు చవిచూచి మలఁగునొకండు" అని మఱియు
"వీరాంశమునబుట్టి వెలయువారలకు
మొదటి ఫలంబది ముఖ్యంబుగాదు
వెలదిరో నీ భర్త వీరశేఖరుఁడు
కీర్తికాముకుఁడయి కేరుచున్నాఁడు
నీవు భోగములపై విరతిఁ ద్యజించి
బాలచంద్రుని నాగబట్టంగవలదని" బోధించిన విధాన

మంబెంతయో త్యాగశీలత, సహనము, శుభచారిత్రములిమిడియున్నవి. ఈ విధముగానీ గ్రంథమునందు సదాచారములు, అలంకరణలు, వేశ్యల మాయలు, వీరాలాపములు, బొంగరములు, వానినిచేయు సాధనములు, పిల్లలు లేనివారు పడుపాట్లు, శయనమందిరములు, విలాసవేషములు మున్నగునవి యెన్నియో వర్ణింపఁ బడియున్నవి.

ఇఁక కాచన మైరావణ చరిత్రయందెన్నియో సాంఘికకాచా రములను బ్రదర్శింపఁ జేసినాఁడు. ఉదాహరణమునకు శ్రీరాముని

యలంకారములలో

"అలరు శ్రీపాదముల నందెలుబెట్టి
నూతనంబుగ మొలనూళ్ళనమర్చి
కంకణంబులు రత్న ఖచితమైనట్టి
బాహుదండంబుల" కూడఁబెట్టినాడట. ఇఁక నిందుమా
యలు మందులను జెప్పుచు మైరావణుఁడు

"చవుషష్టి విద్యల చతురుండుగాన
సాయత్త పడుచూచెనపుడు రావణుఁడు
కలసి గౌరులబొంది కప్పురొయ్యేయును
గాలిచీరయు నీలికాళయు నమర
వలనొప్పు భూతియు వాయుబంధనముఁ
గనుగట్టు భూకట్టుకావు విభూతి
యుద్వేషణంబును నుత్కర్షణంబు
మోహన భస్మంబు మొదలైన యట్టి
మందులువ...ంచి మానుగాబెట్టి" యని రచించిన ద్విప
దలవలన నాఁడు వశీకరణ యోగ్యములైన మందులు భస్మములందు
నమ్మకముగలవారుగఁ బ్రజలున్నట్లు దెలియఁబఱచినాఁడు.

క్షేత్రతీర్థ మాత్మ్యములందు పినాకినీ తీర్థమాహాత్మ్య
మెన్నదగినది.

ఇందలి రచన మావేగవంతమై వాక్యము వెంబడి వాక్యము
సాగిపోవుచుండును. ఉదాహరణమునకు.

"సాటిచెప్పగరాదు స్వామి పుష్కరిణి
వేదాదిసురలకు వేడ్కపుట్టించు
సాధారణంబగు సకలమౌనదులు
నందీవక్త్రమున జన్మంబునుబొంది
బృందారకాదులు ప్రీతిలి బొగడ
దగిన పినాకిని దావాగ్నిబోలి
పొగరెక్కు దుష్కర్మములను వహింప
నిదియు నుత్తమమగునిది పుణ్యనదియు
నిదివ్రణమోచని ఇది మృత్యుహారమ"నుచు రచించిన
ద్విపద పంక్తులఁ బేర్కొనవచ్చును.

ఇక శ్రీ రాజయోగసారమునందు తరిగొండ వేంకటమ్మగారిచె యాత్మమగారచిన యవధూతమూర్తిని గూర్చి చెప్పుచు

"అల నభోమధ్య కుంభాకృతిగాను
వెలి లోను వెల్గుచు విషయశూన్యముగ
జలరాశి గతకలశంబు చందాన
బొలుపొంద వెలి లోను పూర్ణమైయుండి
అంతయుఁ దాఁగాక యంతఁ దానగుచు
సంతతానందాబ్ధి చంద్రుఁడై యుండు"నని చెప్పిన విధానమును బేర్కొనవచ్చును.

ఇక తాళ్లపాక తిమ్మక్క రచించిన సుభద్రా కళ్యాణములో నామె స్త్రీ జనసామాన్యములైన భావముల వేడుకలుఁ బొందుపఱచి సరళముగా రచించినది. ఉదాహరణమునకు సుభద్ర యర్జునకుఁ గావించిన పరిచర్య "పోలుపైన రత్నాల బొమ్మరింటికిని-తళుకైన పగడాల దారబందములు పచ్చల తలుపులు పన్నిగుగురుగు - లచ్చంపు దంతాన సమరు బొమ్మలును గూర్చి పెండ్లిచేసెడిదట. ఇక అత్తవారింటికి వెళ్ళు సుభద్రకు నీతులు సెప్పుచు "చనవిచ్చినాఁడని సకియరో నీవు - పలుమాటలకు నెట్ల పాలుపడవద్దు పొలతి నమ్మగరాదు పురుషుల నెపుడు - పలురీతి కృష్ణ సర్పమ్ములై యుంద్రు" అని పురుషులనుగూర్చి స్త్రీలకు బహూపరాక్కులు వచించినది. ఇక నీళ్లే ద్రౌపదిని వర్ణించుచు "తలపోపెమనసులో తాళంగలేక యేమివస్తువులైన వియవచ్చుగాని- ప్రాణేశునిచ్చి మఱి బ్రతుంగరాదు" అని యీ విధముగా స్త్రీ సహజ భావములను వర్ణించుచు రచించినదీ కవయిత్రి.

ద్విపదకావ్యములు:- ద్విపదకావ్యములలోఁ బ్రధానముగఁ బేర్కొనఁదగినవి-

1. గౌరన హరిశ్చంద్ర ద్విపద 2. తాళ్లపాక తిరువేంగళనాథుని యష్టమహిషీ కల్యాణము మఱియు సుపాపరిణయము 3. విజయ రాఘవ నాయకుని రఘునాథ నాయకాభ్యుదయములని చెప్పవచ్చును.

ద్విపద హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము:- ఇందలి రచన సరళమయ్యు నతి ప్రౌఢమును సుందరమునై యది ద్విపదలిప్తని కనుపవ్వల మెలఁగి నడయాడుచుండును. సూత్రధారుఁడాడింపఁ బెక్కుజాడలఁ దాడు బొమ్మల పగిది దిరుగుచుండును. ఇందలి పాత్రలు సజీవములై తమ తమ బహి

రంతస్స్వరూపములఁ బ్రదర్శించుచుండును. ఇతనికి దేశీయమైన తెలుఁగు భాషపైఁగల యధికారమింతంత యనరానిది. ఈతని రచన యొకప్పుడా వేశపూరితమై పాల్కురికి సోముని దలపింపఁజేయుచు మఱొకప్పుడు గంభీరమై లోఁతుఁ దెలియనీయక సాఁగిపోవుచుండును. వేరొకప్పు డలంకార శోభితమై కులుకుచుండును. ఉదాహరణమునకు అయోధ్యా పురవర్ణనము

"శివుని కెంజడలలోఁ జెలఁగుజాహ్నవిక్రీ
నవతు సేయందగు సరయువుపొంత
ధరణిదేవికి ముఖదర్పణంబనఁగ
బరులకసాధ్యమై పరఁగునయోధ్య" అని వర్ణించి యానగరి

యందు నిర్మలత్వ పావనత్వ స్థిరత్వముల నాలంకారికముగాఁ బొందు పఱిచినాఁడు. ఆ విధముగనే హరిశ్చంద్రుని దేవి దుఃఖమును వర్ణించుచు

"మెఱుఁగు ముత్యంబుల గ్రిమ్మంగు మీనమ్ము
లఱుగక వెసఁగ్రక్కునట్టి చందమున" నని సొగసైన కన్నుల నీటినుంచి దైన్యము నధికముగా నుట్టిపడఁజేసినాఁడు. ఆ విధముగనే లోహితుని వర్ణించుచు

"వేలినొయ్యనఁబట్టి వెనుకొనివచ్చు
వెన్నముద్దకు రూపుపెట్టిన మాడ్కి
నున్న మెత్తనిమేను సొప్పడువాఁడ" ని వర్ణించి యా

శిశువుయొక్క సౌకుమార్యలాలిత్యాదుల నధికము గావించినాఁడు. మఱియు నిశ్లేషార్చిచ్చునం దిటికొనిన చంద్రమతినిగూర్చి

"కిలయఁబూచిన కింశుకంబులలోన
జెలువారుచున్న రాచిలుకచందమునఁ
బ్రబల సంధ్యారాగ పటలంబునందు
సొబగొందుక్రొన్నెల సొఁగబాగున" అని చెప్పిన యుప

మాలంకార విధానమెంతయో హృద్యమైయున్నది. ఇఁక నిశ్లే హరి శ్చంద్రుని వర్ణించుచు

"తనువెల్ల సత్యంబు తలపెల్లఁగరుణ
పనులెల్ల ధర్మంబు పలుకెల్లఁ బ్రియము
బొంకునాలుకకుఁ జేర్పట కానివాని" యను వాక్యము

అందలి పటుత్వము నారయవచ్చును. దీర్ఘసమాస కఠినశబ్ద రచనకు

''దారుణకరవాల ధారాహతారి
వీరకోటీర నవీనమాణిక్య
రంగవల్లీ రణరంగ విఖ్యాత
మంగళ విజయరమా కరగ్రహణ
శస్త్రమైనట్టి యాత్రి యోత్తముని
హస్తమేరీతినియలవడుఁ గృపికి" నని చెప్పి ప్రభువుయొక్క యార్భాటము నట్టి పరిభవత్వము గలిగిన పదజాలమునందే తెలియఁ జేసినాఁడు

శబ్ద వైచిత్ర్యమునకు :-
మందారమంజరీ మంజుమరంద
నందదిందిందిర నందనారామ
కమనీయ వికసిత కనకారవింద
కమలినీతట లతాగారలతాంత" అనుపాదములను పేర్కొనవచ్చును. ఇఁక నచ్చటచ్చట సాంఘికాచారములఁ జూపుచు
''కటకటా కాటికిఁగాళ్ళు సాచియును
విటతనంబులజాడ విడువఁడీబడుగు
కొండంగి వీని వెక్కురు తలదఱుగ
ముండగోష్ఠికి ముక్కుమొగమేడ తనకు
బిడ్డల కొసగక పెండ్లాము కిడక
వడ్డికిచ్చుచుఁ జీమవలెఁ గూడబెట్టి
ధనమంతయును మిండతలకిచ్చె వీని'' అని వ్రాసిన ద్విపదలలోఁ గడుముదలియయ్యు విటులుగా వర్తించువారనియు వడ్డీకిచ్చియు నికృష్టముగా జీవించియు నాధనమును భార్యాబిడ్డలకై కాక రంకుటాండ్రకిచ్చెడివారును గలరని సూచించినాఁడు. మఱొక్కచోట కాలకౌశికుఁడు భార్య నమ్ముచుండిన హరిశ్చంద్రునిజూచి
గడిపోతువలె మేనికండలువెంచి
కసువుఁగట్టెలుమోయఁ గాయపండ్లమ్మ
బసుల జంగిలిగాయఁ బాలేరుదున్న
గొఱమాలి ముచ్చులఁగూడి దూరమున
జెఱవట్టి తెచ్చిన చెలువ నాలనుచు
మెటఁగి యీరీతి నమ్మెట మాకు ద్రోఁచె" నని పలికిన

మాటలలో నేటివలెనె నాడుసయితను వృత్తి గౌరవమెటిగి కష్ట ప.. పనులుచేసి పొట్టబోసుకొనక మోసపుల నొనరించెడి వారుండిరె తెలియఁజేసినాఁడు. ఈ విధముగా నీగ్రంథమందు వచ్చు చండాల.. వేటకాండ్రను, గయ్యాళిని, పతివ్రతను, విలాసవతులను, శ్మశాన మును, మోసగాండ్రను, మిత్తికిచ్చు విధానములను, రాజధర్మములను, రాజసభలను మొదలగువాని నెన్నిటినో వర్ణించి యీ గ్రంథము నంతటి నపురూపములైన పంచుకుబళ్ళకు వింతవింత కూర్పులకు నాటపట్టు గావించి చవులూరింపఁజేసినాఁడు.

తాళ్లపాకతిరువేంగళనాథుఁడు ఉషాపరిణయములో కవి హరి వంశానుసారియై రచించినను ఆయాసందర్భములలో దేశీయాచారముల నచ్చొత్తి రచన గావించినాఁడు. ఉదాహరణమునకు ననిరుద్ధుని గొని తేర ద్వారకానగరమునకేగిన చిత్రలేఖాలంకార విధానములఁజూడుడు

"తోరంపు నునుబొట్టు తోరపుతురుము
బారంబుగా విడిపడకుండ జుట్టి
బిగువుగా నడుము నుబ్బిన పడకుండ
జిగినలఁ బట్టుకాసెయు పొందుపఱచి
మంచినీలముల కమ్మలరావిరేక
ముంచ గస్తురియుంట ముంగరవెట్టి
కనకంపుగత్తి భృంగంబుల క్రోవి
చిన్నారి సెలగోల చిప్పచేయమ్మ
తిలకింపు నిసుము కత్తెర సొక్కమందు
బలపంపుబల ముళ్ళబంతి కొంకియును
మొదలైన సాధనంబులుదాల్చి యెంత
పదిలమై ద్వారకా పట్టణచ్ఛాయ" వెడలినదని రచిం

నాఁడు. ఇందు స్త్రీల యలంకారములేకాక వారు ఒంటరిగా వెడల నప్పు డాత్మరక్షణార్థమై కాసె పొందుపఱచి, కత్తి, సెలగోల, క.. ముళ్ళబంతి, కొంప, చిప్పచేయమ్మ మొదలైన సాధనములనుఁ డ.. తమ యలంకారవేషములుగా నమరించుకొని వెళ్ళుట గమనిం.. దగినదై యున్నది.

రఘునాథ నాయకాభ్యుదయమున విజయరాఘవుఁ డాన్ప.. శాచరికపు కల్యాణమై భవమును వర్ణించినాఁడు. అందు ప్రధానము..

"వనితను దోకొని వచ్చి యిర్వురును
జెను తురంగి పరంగి పీఁటలమీఁద
సమముగాఁ గూర్చున్న సమయంబునందుఁ
గమలవిలోచన కనుసన్న నొక్క
చిపురాకుబోఁడి దేశియరాగముల
నవనవంబుగను వర్ణములు కల్పించి
యతను రసాలసయై చిత్రరేఖ
పతిమీఁదఁజెప్పిన పదములు గొన్ని
తానమానముల సుధారసం బొలుక

వీనులవిందుగా వినుపించె నొకతె" యనియు మఱియు చెలువుగా తంబురచేకొని గట్టి వాద్యంబు పెక్కురకముల తాళభేదంబులు మెఱయ డక్కివాయించినదట. మఱియొకతె కిన్నర బలికించినదట. పంతు విధంబున పదజాతి యమర వీణ వాయించినదొక చెలియట. ఇఁక మురళి, చెంగు, రబాబు, ముఖవీణె, దండె మొదలగు వాద్యముల వినిపించి నారని చెప్పి తమ కాలమునాఁడు వర్ధిల్లిన గాన కళాభినివేశమును బ్రదర్శింపఁజేసినాఁరు. ఇఁక భోజనమును వర్ణించుచు నీతఁ డొకచోట

"సారమౌజంబీర సారంపురుచులు
మీఱంగ లవణంబు మితముగా గూర్చి
మేలైన సొంటితో మిళితమైనట్టి
యేలకిపొడివైచి యింపుదీఁడింప

దగు వట్టివేళ్ళచే తావులు గట్టిన మజ్జిగనుఁవర్ణించినాడు

ఇఁక మాంసాహారమందు కుంకుమకోడి, కస్తూరికోడి, పాల కోడి, కట్టుకోడి, చిరంజి, నులవకోడి, చేపలయూర్పులను బేర్కొని నాఁడు. చిక్కుడుకాయ రొయ్యలయూర్పు పొడికూరవరుఁ, ఉప్పు ?సము, శిఖరిణి మొన్నగు వంటకములఁ బేర్కొనినాడు. ఇఁక మండి గెలు, లడ్వములు, వెన్నకజ్జెకాయలు, మణుగుబూలు, పన్నీరుపాయ ?ము, సొజ్జిపాయసః, కరివడలు, జీలకరపాయసము, తెలికుక్కి డలు, తనిబాలు, వెంకాయ రొట్టెలు, అప్రపువడలు, మననోళ్లూ ?చునట్లుగఁ బేర్కొనినాడు. నగలలో - ముద్రికాభరణము, ముత్యాల యంట్లు, శ్రీరామభద్రతాళి, పెద్దచౌకట్లు, కంఠమాలికలు కంటసరము ?రిచెక్కడపుఁదాళి, బాహుపురులు వజ్రములయుత్తరిగెలు, ముంగా

మణిహారి, కంకణములు, శృంగారములు, బవిరెలు, బుగడలు, ముత్యాల కంటె, బన్నసరములు, సంజాలిక మెట్టెలు, సరిపెణలు. గంటల మొలనూలు పచ్చలజూ పలకలపాదపల్లవము, అందియలు, గిలుకుమట్టియలు, పెంచు రతనాలకుచ్చు, కిరీటము మున్నగు నాభరణములఁ బేర్కొనినాఁడు.

ఈ విధముగా నాఁటి ప్రభువుల జీవనవిధానమును బ్రకటించుచు సంగీతనాట్యకళ సూచనగాఁగొని యీశృంగార ప్రబంధమును రచించినాఁడు.

ఇఁక నిదియనెయను విభజనములేక ద్వీపద సాహిత్యమును రచించిన కవులలో సిద్ధేశ్వరచరిత్రకర్త, మల్లారిచరిత్రమనుపేర కర్ణుని వంశచరిత్రమును రచించిన మరింగంటి వేంకటాచార్యుడు, దీనినే విపులముగా రచించిన ఎఱ్ఱమిల్లి పేరరాజకవి, చల్లాగురువయ్య, సారంగధర చరిత్ర కర్తయైన బాదుల శంభుదాసుఁడు, భానుకల్యాణ కర్తయైన చంద్రశేఖరకవి, కామశాస్త్రమునుసురా భాండేశ్వరమను పేర రచించిన గురవయ్య, ధర్మాంగదచరిత్రకర్త బొమ్మకంటి నరసింహము, కుశలవోపాఖ్యాన కర్తయైన లావనూరి రామాచార్యుడు, కపోతవాక్య కర్తయైన ఓబళయ్య, రుక్మాంగద చరిత్రకర్తయైన దర్భాకవిగిరి, విక్రమార్కుని కథలనుపేర ద్విపద గ్రంధమును రచించిన కొండయ్య మున్నగువారిని బేర్కొనవచ్చును.

ఈ విధముగా దేశీయమైన ఛందోరీతుల ననుసరించి గానానుకూలతను బొందుపఱిచి మహాకావ్య యోగ్యముగాఁ తీర్చిదిద్దినట్టి పాల్కురికిసోమనాథునిచేత గ్రహింపబడిన ద్విపద సాహిత్యము రాను రాను పలువురు కవులచే నొక ప్రత్యేకసాహిత్య ప్రక్రియగా వెలసి అపురూపమైన సాహిత్యముగా రూపొందినది అయ్యును నీ ప్రక్రియా విధానము నంతటిని సాకల్యముగా జూపవలను పడలేదు. ఆ యా గ్రంథముల నుండి వేరువేరుగా భాసించు విశేషాంశములను మాత్రమే కొని దిఙ్మాత్రముగాఁ జూపిన ద్విపద సాహిత్యవికాస వ్యాసమందలి గుణావగుణముల విజ్ఞులు మన్నింతురు గాక.

కళాస్రవంతి ప్రచురణలలో

ప్రకటన రేట్లు

కవరు పేజీలు	కాజువల్ రేట్లు	కాంట్రాక్టు రేట్లు
4 వ కవరు పేజి	రు. 175-00	రు. 150-00
2 లేక 3వ కవరు పేజి	రు. 150-00	రు. 125-00

లోపలి పేజీలు

పూర్తి పేజి	రు. 125-00	రు. 100-00
అర పేజి	రు. 65-00	రు. 5[illegible]-00
పావు పేజి	రు. 40-00	రు. 35-00

ప్రత్యేక స్థానములకు 25% అదనం.

చందా వివరములు

జీవిత సభ్యత్వము	....	....	రు. 116-00
సంవత్సర సభ్యత్వము	....	....	రు. 10-00
ప్రవేశ రుసుము	....	....	రు. 2-00

విజ్ఞప్తి

సాహిత్యాభిమాను లెల్లరు మూడు రూపాయలకు తక్కువ కాకుండ విరాళముల నొసంగి కళాస్రవంతి నిర్వహించు కార్యక్రమములకు తోడ్పడగలరని ప్రార్థన.

కళాస్రవంతి
2-2-1129, న్యూ నల్లకుంట,
హైదరాబాదు-44.